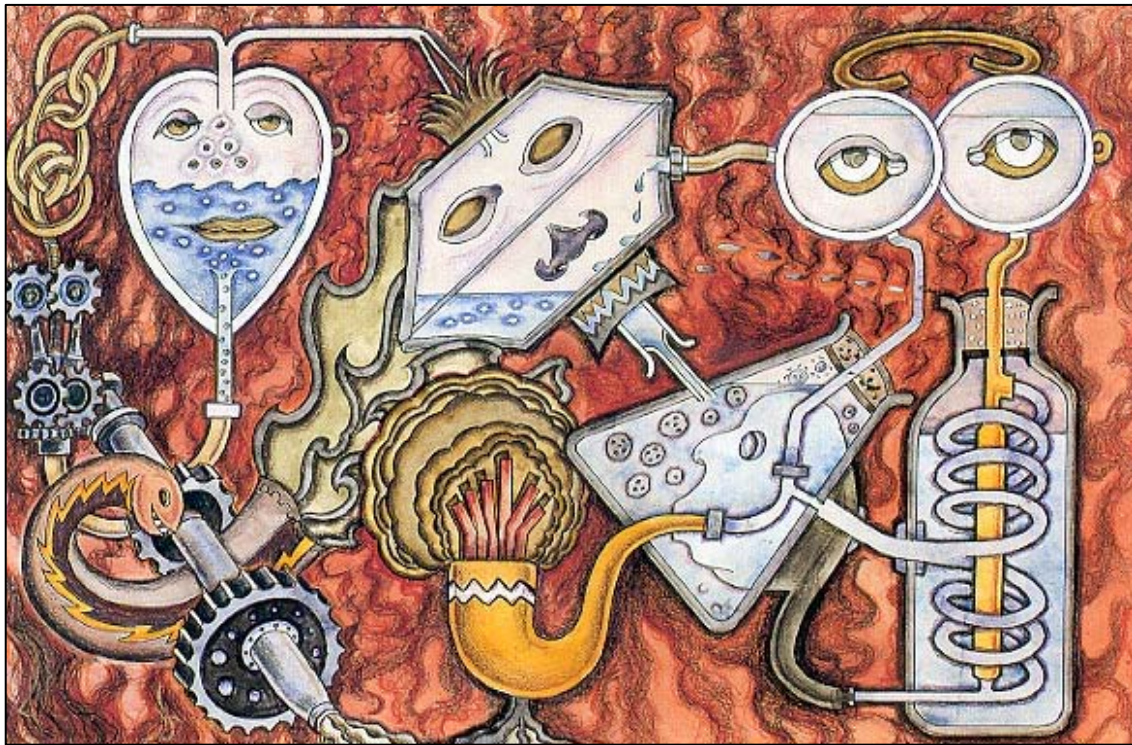

Det sociale eksperiment

eller

et håb for den offentlige sektor

Aleksander Stii

Cand.merc.fil

Kandidatafhandling, marts 2010

Vejleder: professor Ole Fogh Kirkeby, LPF

CBS, København

79 normalsider

Forsidebillede: Laboratoriebillede XXXV – Hashbilledet: Erik Bagge, 1988

The Social Experiment:

A Hope for the Danish Public Sector

Abstract

The Danish public sector is facing severe social challenges, inwards as well as outwards. But there is a hope anticipating a revitalized, adjusted and developed public sector. For the fulfilment of this hope there is yet another hope: the social experiment. This text is an inquiry into the understanding of the social experiment. Proceeding from an interpretation of the experiment, as in the science in which man seeks to experience causal relations in nature, the social experiment is found to deviate fundamentally. This deviation is acknowledged in the difference of the object; in the social experiment the object is also a subject. Therefore, only quasi-causal relations, or social tendencies, can be disclosed and only in a way that reifies man. This disclosure, however, does not fulfil the hope for the public sector on its own. Accordingly, the social experiment is interpreted with regard not only to experience social tendencies, but also to transcend these by including the object as a self-reflecting subject. It is suggested, in order to accomplish both disclosure and development through the social experiment, that two different albeit connected images must be sought. In an oscillating movement between these, they compensate for each other by securing both the connection to the actual surroundings as well as progress. Finally, four principles of the development-oriented social experiment are laid out in accordance with the interpretation in this text, and confirmed by readings about social experiments actually done primarily in the public sector.

Indhold

Præludium

§ 1. Sat i spil.	7
§ 2. At læse er at være i spil.	10
§ 3. Vejen til den korrekte udlægning.	15

Part A

§ 4. Sagen.	18
§ 5. Ledelsesudfordringen.	20
§ 6. Samfundsudfordringen.	23
§ 7. Spørgsmål.	29

Part B

§ 8. Brugen af ordet >eksperiment<.	31
§ 9. Viden, vane og erfaring.	33
§ 10. Eksperimentets udfald.	39
§ 11. Intention og handling.	40
§ 12. Årsag og virkning.	44
§ 13. Eksperimentets sociale variant.	50
§ 14. Øjebliksbilledet og ønskebilledet.	58

Part C

§ 15. Princippetets betydning.	61
§ 16. Det første forstandsmæssige princip.	63
§ 17. Det andet forstandsmæssige princip.	65
§ 18. Det første bevægelsesprincip.	68
§ 19. Det andet bevægelsesprincip.	69
§ 20. Bemærkning.	71

Postludium

§ 21. Eksperimentérbar spilleghed.

73

Litteraturliste

77

Præludium

§ 1. **Sat i spil.** Spillet tryllebinder os; vi fortrylles og fængsles af dét. Vi nødes på denne vis til at spille med på denne medrivende aktivitet, som får os til at bryde ud af vort almindelige liv og lade en anden, midlertidig bestemmelse gøre sig gældende, nemlig spillets egen bestemmelse. Således kommer spillet til orde ved en læsning i HOMO LUDENS.¹

Spillet skyder sig ind som en midlertidig aktivitet, og vi opsluges af det. Hermed rummes vi øjeblikkeligt i spillet med dets særegne bestemmelse og begrænsning. For, som vi kan læse, spilles spillet ud og tilfredsstillelsen herved findes i spillet selv og ophører også her med de bestemte grænser, som gør sig gældende for netop dette spil.² Spillet viser på denne måde ikke ud over sig selv, og dets bestemmelse er ikke bindende andre steder end i spillet selv, ligesom spillet kun har en indre, iboende mening, der ikke giver mening uden for spillet selv; her synes det i stedet meningsløst, for det er, hvad det er, for den som ikke spiller. Vi drages således ind i og af spillets bestemte orden og den bevægelse, som udgør spillet. Og som noget karakteristisk ved spillet er, at det skal spilles, mens vi som spillende isoleres i spillet. Indskudt pirrer spillet os således til at bryde ud af vort almindelige liv, dvs. dét, som vi har fælles med alle mennesker, og tage del i dét, som spilles.

Og det, som spilles, er bestemt ved at have sine særegne regler, afgrænset fra de almindelige love og regler. I spillet udskiftes disse uklare samfundslove med præcise og ufor-kastelige love, som vi kan læse i LES JEUX ET LES HOMMES.³ Disse regler angiver og

¹: Homo Ludens – a study of the play element in culture: Johan Huizinga, 1950, cap. I: “play is not “ordinary” or “real” life. It is rather stepping out of “real” life into a temporary sphere with a disposition all of its own” og ibid: “Play casts a spell over us; it is “enchanted”, “captivating”.” “Ordinary” oversættes her med almindelig, hvis betydning er givet i Ordenes Historie – Dansk etymologisk ordbog: Niels Åge Nielsen, 1966 (1989): ”**Almindelig** (...) ’fælles for alle mennesker’; en afledn. til *almen*.” Hermed er det almindelige liv det, som vi har tilfælles med alle andre, mens spillet er afgrænset herfra.

²: ibid: “[Play] interpolates itself as a temporary activity satisfying in itself and ending here. (...) Play (...) is “played out” within certain limits of time and place. It contains its own course and meaning.”

³: Les jeux et les hommes: Roger Caillois, 1958, part 1, cap. I: “Les lois confuses et embrouillées de la vie ordinaire sont remplacées, dans cet espace défini et pour ce temps donné, par des règles précises, arbitraires, irrécusables, qu’il faut accepter comme telles et qui président au déroulement correct de la partie.”

styrer, hvordan spillet spilles korrekt, og som sådan må de accepteres; for at spille spillet må vi underkaste os dets regler. Dette betyder, at de love, som almindeligvis styrer vore udfoldelsesmuligheder, i spillet udskiftes og erstattes af spillets absolutte love. Her hengiver vi os således til nogle regler, som kun kan finde sin mening i spillet; hvilket også gælder dér, hvor spillets eneste særegne regel er at være *som om*; altså at imitere de almindelige omgivelser, hvorfra spilleren er afgrænset og isoleret med spillet.

Vi siger altså, at et spil besidder grænser og regler. Om begrebet spil kan vi dog læse i PHILOSOPHISCHE UNTERSUCHUNGEN, at det er et begreb med uklare grænser. Anvendelsen af ordet ›spil‹ er ikke begrænset af regler overalt i vort spil med det, kan vi læse.⁴ Vi kan altså spille med brugen af ordet ›spil‹, og i dette spil er der ikke grænser overalt, ligesom de grænser, som er, endda kan forekomme uklare, så vi selv må trække dem. Men ændrer dette ved spillet, som det foreløbig er kommet til orde?

I vort spil med ordet ›spil‹ bliver ordet den genstand, hvormed vi spiller. Hermed bliver ordet en værende ting, der i spillet med ordet modsvarer bolden i boldspillet. Men ordet er ifølge sin egen bestemmelse ikke en værende ting; ordet er som sådan ikke en ting, men derimod ligger betydningens idealitet i ordet selv. Ordet er altid allerede betydning, som vi kan læse i WAHRHEIT UND METHODE;⁵ ordet er betydningen bragt til orde. Men ordet er kun ord for noget, som gennem det modtager sin betydning; dvs. lader sig selv blive bestemt i ord. Ordets bestemmelse er altså midlertidigt en anden, idet vi drages ind i spillet med det; ordet lader her ikke noget komme til orde, men som den genstand, hvormed der spilles, er det en værende ting.

At begrebet kan forekomme uklart, kan også tilskrives den brug af ordet, hvor vi siger, at noget eller nogen er på eller i spil, uden at dette foregår i et spil. Vi kan eksempelvis sige, at der er penge på spil i en udveksling af et produkt med penge. Udvekslingen af

⁴: Philosophische Untersuchungen: Ludwig Wittgenstein, 1953, part I, §71: „Man kann sagen, der Begriff ›Spiel‹ ist ein Begriff mit verschwommenen Rändern.“ Og ibid, §68: „Aber dann ist ja die Anwendung des Wortes nicht geregelt; das ›Spiel‹, welches wir mit ihm spielen, ist nicht geregelt. «— Es ist nicht überall von regeln begrenzt (...)“

⁵: Wahrheit Und Methode: Hans Georg Gadamer, 1960 (1990), part III, §2.a: „Das sprachliche Wort ist kein Zeichen, zu dem man greift, es ist aber auch kein Zeichen, das man macht oder einem anderen gibt, kein seiendes Ding, das man aufnimmt und mit der Idealität des Bedeutens belädt, um dadurch eine anderes Seiendes sichtbar zu machen. (...) Vielmehr liegt die Idealität der Bedeutung im Worte selbst. Es ist immer schon Bedeutung.“

produkter og penge foregår dog ikke i et spil, men er altid allerede en del af det almindelige liv. Ordet »spil« bruges på denne vis allegorisk, hvormed det gør en midlertidig bestemmelse nærværende, uden at det egentlig betyder, at nogen særegen og midlertidig bestemmelse, nogle regler, som ikke er fælles med og deles med andre, hermed gør sig gældende.

På denne vis ændres betydningen af ordet »spil« ikke af, at der er et spil, hvori vi kan spille med det; for også her gør en midlertidig bestemmelse sig gældende. Og at der ikke er regler overalt, gør sig også gældende i andre spil.⁶ Nogle spils bestemmelse og tilhørende regler opstår således først, når det spilles, mens regler i andre spil endda først udledes ex post, såfremt de udledes. For ethvert spil gælder dog, at reglerne er uomgængelige og må følges forfra, hver eneste gang man fortryllet drages ind i og påbegynder et bestemt spil.

Som noget andet karakteristisk ved spillet er, at der ikke frembringes noget i spillet, hvilket står at læse i LES JEUX ET LES HOMMES.⁷ Spillets udfald er således aldrig et *mere* i form af et muligt materielt produkt; det eneste spillet frembringer, og som forbliver efter spillet er færdigt, er hukommelsens idé om spillet. På denne vis er spillet for den, som spiller, ren og skær spild; det tager tid, plads og som oftest koster det endda noget at tage del i. Dog kan spillet i visse tilfælde føre til en forflyttelse af besiddelser mellem spillere; så til trods for at produkter og penge ikke udveksles i et spil, kan de som en spillers besiddelse blive en andens, også efter spillet er færdigspillet. Hermed er det altså muligt at træde ud af spillet beriget på bekostning af andres spild i overensstemmelse med spillets særegne, gældende regler.

Dog er dét, som faktisk sker i spillet, at det er med os, der bliver spillet. For når man prøver sig med et spil, er man i sandhed den, som prøvelsen angår, som der står skrevet

⁶: Philosophische Untersuchungen: op.cit., part I, §68: „(...) aber es gibt ja auch keine Regel da für z.B., wie hoch man im Tennis den Ball werfen darf, oder wie stark, aber Tennis ist doch ein Spiel und es hat auch Regeln.“

⁷: Les jeux et les hommes: op.cit., cap. I: “*Il y a déplacement de propriété, main non production de biens.*”

i WAHRHEIT UND METHODE. Pirringen ved spillet er nemlig, at det bliver herre over os.⁸ Det overrumpler os med muligheder, som vi skal spille med på eller forkaste. Og spillets pirring ligger netop i at forholde sig til sine muligheder og den risiko, som det indebærer, idet vi sætter noget frem for andet i spil og således på spil. Hermed er vi selv i spil; for det er os, der vil lykkes med vort udspil; vi vil have svar på dét, som vi spiller ud. Og imens vi på denne vis er i spil, sammensmeltes det, vi tror, og det, vi blot foregiver; for nok véd vi, at vi blot spiller, men idet vi spiller, véd vi ikke af, at det er dét, vi gør.⁹

Spillet er dog kun herre over os, så længe vi tager det alvorligt. Kun idet vi går op i spillet og lader det sige os noget, kan spillet lykkes, og kun hermed kan vi lykkes med vort udspil. På samme måde forholder det sig med at læse; kun når vi tager dét, der står skrevet i en tekst, alvorligt, kan den sige os noget. Måske handlingen ›at læse‹ på denne vis kan sammenlignes med ›at spille‹; også selvom læsningen kan tjene en tilfredsstillelse og en mening, der ligger uden for læsningen selv. Vi kan således læse en tekst *for at spille et spil*.

§ 2. At læse er at være i spil. Som læsende inddrages vi nemlig i det sagte i teksten. På denne vis er vi midlertidigt revet ud af det almindelige liv, og i stedet lader vi nu det sagte gøre sig gældende for os. I læsningen åbnes en verden for os. Men mens vi læser, er det imidlertid ikke noget, vi véd af, at vi gør; vi tænker ikke her over, at vi opslugt af det sagte således har gjort en midlertidig bestemmelse nærværende. Eller med andre ord lever vi os i læsningen ind i det, som er på spil i det sagte i teksten.

At udlægningen af teksten gennem vor læsning bringer vores egen situation med ind i det forståede, det er ikke noget, som her går op for os; dette er nemlig allerede sket, inden vi véd af det. Som vi kan læse, er læserens horisont bestemmende for genopvækningen af en teksts mening ved at blive bragt i spil og sættes på spil, hvilket hjælper én

⁸: Wahrheit und Methode: op.cit., part I, cap. II, §1.a: „Der Reiz des Spieles, die Faszination, die es ausübt, besteht eben darin, daß das Spiel über den Spielenden Herr wird. (...) Wer so versucht, ist in Wahrheit der Versuchte.“

⁹: Homo Ludens: op.cit., cap. I: “In play as we conceive it the distinction between belief and make-believe breaks down”

med at tilegne sig, hvad der siges i teksten.¹⁰ Den læsendes horisont udgør nemlig den nuværende baggrund, hvorudfra den læsende gættende søger at åbne for og tilegne sig det sagte i teksten; og det er i bekræftelsen af disse gæt, hvor den mest sandsynlige udlægning er trådt frem spillet ud mod vor baggrund og det, vi allerede véd, at det sagte i teksten kan sige os noget. Men til bekræftelsen af gæt hører også afkræftelsen, og det er op til os som forstående læser gennem vore gæts be- eller afkræftelse at søge den udlægning, der er mere sandsynlig end andre i tekstens felt af mulige udlægninger, som skrevet står i THE MODEL OF THE TEXT: MEANINGFUL ACTION CONSIDERED AS A TEXT.¹¹

Det er denne handling, vi som læsere er draget ind i. Her søger vi den mest sandsynlige og rimelige udlægning baseret på vore tekståbnende gæt og det, som vi kender. Således kan vi læse i VALIDITY IN INTERPRETATION, at enhver udlægning begynder og ender i et gæt, mens gyldigheden af disse gæt udelukkende prøves af i forhold til, hvad vi på forhånd véd og kender.¹² Den mest sandsynlige og rimelige udlægning, vi som læsere kommer frem til gennem be- og afkræftelsen af vore gæt, hvor forskellige, inkompatible udlægninger af den samme teksts mening er vurderet i forhold til hinanden, er den mest gyldige og muligvis sande udlægning. Så selvom der måske ikke er udtænkt nogen intelligent måde at gætte på i åbningen af det sagte i en tekst, så opnår gættene gyldighed gennem den mere systematiske efterprøvelse i udlægningen, hvor det ikke blot handler om, at en udlægning skal være sandsynlig, men derimod den mest sandsynlige udlægning, og således passe bedst til forståelsen af helheden baseret på vort kendskab til sagen, i hierarkiet af mulige udlægninger.

¹⁰: Wahrheit und Methode: op.cit., part III, §1.: „Vielmehr meint man *den Text selbst zu verstehen*. Das bedeutet aber, Daß die eigenen Gedanken des Interpreten in die Wiedererweckung des Textsinnes immer schon eingegangen sind. Insofern ist der eigene Horizont des Interpreten bestimmend (...) wie eine Meinung und Möglichkeit, die ins Spiel bringt und auf Spiel setzt und die mit dazu hilft, sich wahrhaft anzueignen, was in dem texte gesagt ist. Wir haben das oben als Horizontverschmelzung beschrieben.“

¹¹: The Model of the Text: Meaningful Action considered as a Text: Paul Ricœur, 1971, cap. II, §A: “An interpretation must not only be probable, but more probable than another. (...) In conclusion, if it is true that there is always more than one way of construing a text, it is not true that all interpretations are equal and may be assimilated to so-called “rules of thumb.” The text is a field of possible constructions.”

¹²: Validity in Interpretation: E. D. Hirsch, jr., 1967, cap. 5, §B: “Every interpretation begins and ends as a guess; (...) the job of validation is to evaluate the disparate constructions [of meaning] which understanding has brought forward (...) to validate is to show that a conclusion is probably true on the basis of what is known.”

Således må vi som forstående læser bestræbe os på at lade den mest passende og korrekte udlægning komme til orde ud fra, hvad vi véd. Vi må dog være indstillet på, at nye relevante forhold, som ændrer, hvad vi véd om sagen, her fremkommer, hvormed den udlægning, som vi tidligere mente, var den mest passende, må forlades til fordel for en anden konfliktende udlægning; vi må lade det mest sandsynlige gæt komme til sin ret, også selvom det forbliver et gæt. Det er i denne gættende tilegnelse af den mest sandsynlige udlægning, at vor egen situation bringes med ind i det forståede, hvilket er grundlæggende for læsningen; læsning er udlægning, som vi kan læse i WAHRHEIT UND METHODE, og udlægning vil sige at bringe ens forudgående forestillinger i spil, dvs. den nutidige baggrund, vor horisont, vi bærer med os, hvormed tekstens mening virkelig kan komme til orde;¹³ hvilket også gælder dér, hvor vi ikke véd, hvad der venter os.

Men det er ikke kun den læsendes horisont, der gør sig gældende, for denne smelter i den forstående læsning sammen med den horisont, som teksten bringer med sig, hvormed den læsende og teksten bringes sammen i en fælles horisont i læsningen; for at sagen virkelig kan komme til orde, må vi nemlig kunne tale tekstens tale og således lade spændingen mellem vor nuværende horisont og tekstens fortidshorisont blive ophævet i forståelsens fælles horisonts enhed.

I læsningen inddrages vi således i et nutidigt fællesskab, som vi stadig skaber med den fortid, som teksten bringer med sig. Her fyldes vor historiske bevidsthed med en mangfoldighed af stemmer, hvori fortiden giver genklang. Det er netop dette fællesskab, hvori mangfoldigheden af stemmer gør fortiden nærværende, og hvori også vi har del, der udgør overleveringens væsen.¹⁴ I fællesskabet med overleveringen husker vi historien, og enhver stemme, som heri indgår, klinger igen med sin egen særskilte bestemmelse, og således gives også med vor nutidige stemme en særskilt bestemmelse af denne sag. Hermed er fortiden brudt frem som noget, der spiller med og kommer til orde gennem læsningen.

¹³: Wahrheit und Methode: op.cit., part III, §1.b: „Auslegen heißt gerade, die eigenen Vorbegriffe mit ins Spiel bringen, damit die Meinung des Textes wirklich zum Sprachen gebracht wird.“

¹⁴: ibid: part II, cap. II, §1.b.β: „Was unser geschichtliches Bewußtsein erfüllt, ist immer eine Vielzahl von Stimmen, in denen die Vergangenheit widerklingt. Nur in der Vielfalt solcher Stimmen ist sie da. Das macht das Wesen der Überlieferung aus, an der wir teilhaben und teilgewinnen wollen.“

Fortiden synes her at være en tid, som er gået forud for enhver tid, som fra *nu* er, ligesom fremtiden følger herefter. Således synes tiden at være opdelt i adskilte sekvenser, hvor nutiden følger efter fortiden og fremtiden efter nutiden; eller omvendt hvor fortiden er gået forud for nutiden, som går forud for fremtiden. Alligevel synes bevægelsen som om nutiden kontinuerligt indhenter og opsluger fremtiden, som dog forbliver, som et uopnåeligt *nu*, et endnu ikke, et snart; mens nutiden på den anden side synes at fylde fortiden og adskilt fjerne sig fra den, som et *har været*. Men hvormed er et nutidigt fællesskab med fortiden og sammensmeltningen mellem horisonter således muligt?

Kun som hukommelse og gennem vort fællesskabs udlægnings ihukommelse synes fortiden at være tilgængelig for os; hermed er fortiden den tid, som for bestandigt er overstået og nu kun kan tilegnes gennem vort fællesskabs hukommelse herom, hvori også vor egen hukommelse indgår. Hermed er den kun tilgængelig som en udlagt mening, der, for så vidt den er os overleveret enten gennem vor egen eller vort fællesskabs hukommelse, er adskilt fra sit ophav; et historisk minde som er adskilt fra og derfor ikke nødvendigvis falder sammen med en ophavsmands mulige intention. Det synes netop at være denne adskillelse mellem en handling og dens minde, der gør fortiden tilgængelig i enhver efterfølgende nutid og for enhver, der tager del i fællesskabets hukommelse. Fortiden er således det, som *har været*, og som vi kun kan tage del i gennem hukommelsen herom, vor egen og det resterende fællesskabs hukommelse; og det er et sådant fællesskabs forgangne verden, der åbner sig for os i læsningen, hvormed vor horisont kan smelte sammen med en teksts horisont i tilegnelsen af det sagte i denne tekst.

Således læser vi en tekst, idet vi kan, men også idet den kalder på os, som en del af den overlevering, vi i vor tid har en interesse i. Fortryllet af det sagte videreføres det forgangne i nutiden som en del heraf, ligesom det fællesskab, som overleveringen udgør, lever videre og kommer til orde med vore ord. Både teksten og læseren har på denne vis del i, at den sag, som står skrevet i teksten, kommer til orde. Dog kommer den til orde ud fra den situation, hvor læseren og teksten er kædet sammen, hvormed der bibringes et nyt syn på sagen; den forstående læsning bidrager til en vedvarende nuancering, der stadigt kan tilføre sagen dybde.

At læse vil således sige at læse en tekst. Teksten selv er en udlægning, der er varigt fæstnet i skriften, og her fristes man til at spørge som Pippin i 700-tallet: Hvad er da skriften? Og i forlængelse kan Alcuins svar høres: Vogteren over viden.¹⁵ Som skrift er enhver udlægning bevaret uafhængigt af den vilkårlighed, hvoraf den er udsprunget; skriften har hermed frigjort udlægningen og givet den sin egen eksistens og mening. Men overleveret i skriften er udlægningen også bevaret, så den er samtidig med ethvert nuværende øjeblik og henvendt mod enhver, der kan læse; den er os overgivet, og som vi kan læse i WAHRHEIT UND METHODE, bliver vi som forstående læser hermed talsmand for dens sandhedskrav.¹⁶ Dvs., idet vi i vor forstående læsning tager det skriftligt fæstnede alvorligt, genopvækker det og lader det spille sig ud, lader vi det herigennem gælde som noget, der siger os noget; for vi véd, at teksten måske véd bedre end vi. Skriften kalder på vor læsning som vogter over den viden, som for bestandigt er blevet udlagt til at kunne udlægges på ny, mens det er os som forstående læser, der skal tale for den sandhed, som teksten kræver.

Udlagt i skrift er det hermed fortidens stemmer og den viden, som skriften vogter over, vi i vores læsning lader komme til orde på ny. Den kan sige os noget, hvis vi hører efter. Men i læsningen er det ikke blot det sagte i teksten, der er i spil; også vi selv sættes på spil i vores bestræbelse på at høre den sag, som vi igennem vores læsning bringer til orde. Det er nemlig op til os, at udvinde den horisont, hvor vi kan opnå en mulig sand forestilling om en sag og bevæget kan forskyde vor horisont med den horisont, en tekst bringer med sig, så vi i fællesskab danner forestillingens enhed, der i sig rummer både fortidens og nutidens stemmer om sagen; det er op til os at gætte og at kvalificere disse gæt i vor udlægning.

En tekst pirrer os således som en del af overleveringen til at tage del i dens mening; den tiltaler os som en del af en sag, hvori vi i vor tid har interesse. Idet vi udvinder den horisont, hvor sagen bedst kan komme til orde, må vi således også læse de tekster, der virkelig formår at lade en sag blive sat i spil og blive bestemt i ord. For ligesom spillet må

¹⁵: Gengivet i Homo Ludens: op.cit., cap. IX: ““What is writing?” asks Pippin, Charles’ son, and Alcuin answers “The keeper of knowledge”.”

¹⁶: Wahrheit und Methode: op.cit., part III, §1.a: „So läßt die schriftliche Fixierung, gerade weil sie den Aussagesinn von dem Aussagenden ganz ablöst, in dem verstehenden Leser den Anwalt seines Wahrheitsanspruches erstehen.“

spilles for at lykkes, må en sag også blive sat i spil og spilles ud for at komme til orde; men sagen må blive spillet ud inden for de grænser, sagen selv gør gældende. Enhver sag er på denne vis altid en bestemt sag, og således har vi i vor tid også interesse i sådanne bestemte sager.

§ 3. Vejen til den korrekte udlægning. Vi spørger til en sådan sag, en sag bestemt i ord, og gættende søger vi en besvarelse; fra start til slut gætter vi på, hvad sagens mening er, hvad den siger, og hvordan den bedst kommer til orde. Men hvor kan vi spørge til sagen? Som sagt bevarer og vogter skriften over viden, så den skriftlige overlevering synes at være det rette sted at søge ethvert spørgsmåls besvarelse. Således skal vi genopvække de tekster, der søger de samme eller lignende spørgsmåls besvarelse; dvs. de spørgsmål, som bedst ligner vore egne, og hvis besvarelse er mest sigende. Men idet vi søger i hele den skriftlige overlevering kan vi støde på andre, nye spørgsmål; af disse må vi forfølge nogles besvarelse, da de er passende for udlægningen af sagen, mens andre spørgsmål vedrører forhold, som ikke her er relevante, og derfor ikke vil komme til orde.

Vi søger således vore spørgsmåls besvarelse i den skriftlige overlevering; men disse svar vil kun være gæt. Der må vi nemlig formode at støde på modstridende, inkompatibele svar på de samme spørgsmål; og det er op til os at lade svarene blive inddelt i et hierarki af mulige udlægninger ved at afveje gyldigheden af svarene mod, hvad vi ellers véd, inden den mest sandsynlige udlægning af svar her vil komme til orde. Vi dømmes mellem mulighederne og udlægger det mest sandsynlige svar. Dette svar er det muligt sande gæt, som har udspillet alle øvrige, konfliktende gæt, i prøvelsen af gættens krav på gyldighed; gættet som bedst stemmer overens med vort nuværende relevante kendskab til sagen. Men eftersom vi må formode at opnå svar på flere spørgsmål, idet vi søger en uddybet forståelse af en bestemt sag, må den korrekte udlægning bestå af mange gæt, hvormed udlægningen selv er et gætværk, hvortil gættene hører; et sammensat hele af enkeltstående gæt. Sådanne enkeltstående gæt vil blive markeret med adverbiet ›måske‹ i betydningen, at det med størst sandsynlighed kan ske eller kan være, at noget forholder sig sådan eller deslige, og verbet ›synes‹ i betydningen, at denne udlægning fremkommer mest sandsynlig.

For at vurdere gyldigheden af vort gæt må det også kunne bekræftes; en bekræftelse som vi her søger i den skriftlige overlevering og lader komme til orde gennem citatet. For som der står at læse i *VALIDITY IN INTERPRETATION*, er sigtet med et citat ikke blot at illustrere men også at støtte et gæt, hvilket vil sige at bibringe det gyldighed.¹⁷ Citatet legitimerer hermed den bestemte udlægning af sagen, som vi her lader komme til orde, og siger os, at denne udlægning rent faktisk kan være den korrekte udlægning. Når vi så eksempelvis følger en udlægning, som finder støtte i citatet, markeres det gennem brugen af de sammensatte ord ›hermed‹ og ›hvormed‹, i hvilke adverbierne viser hen til en allerede legitimeret udlægning i denne tekst eller en passage heri som modsætning til adverbiet ›dér‹, hvis reference vil ligge uden for denne tekst. Det sammensatte ords præposition ›med‹ bærer betydningen, at en bestemt udlægning følges, hvorfor brugen af ›hermed‹ og ›hvormed‹ angiver, at vi følger en i denne tekst allerede legitimeret udlægning her. Ligeledes bærer adverbiet ›således‹ samt ordene ›på denne vis‹ en lignende betydning og vil følgelig markere en lignende brug.

Med citatet opnår vi således en første legitimering af en bestemt udlægning af et aspekt ved en sag, illustrationen af et muligt korrekt gæt. Gennem den vedvarende udlægning, hvis gyldighed bekræftes af yderligere citater, indsnævres og fordybes vort gæt indtil utallige enkeltstående gæt af aspekter af sagen udgør en helhed; nemlig, gætværket om sagen. Et sådant gætværk vil dog først kunne dømmes som det mest sandsynlige af alle mulige gæt, såfremt det lader sagen komme til orde, som den rent faktisk er. Men hvor kan en sådan indsigt i en sag opnås, når vi søger svar på vore spørgsmål i den skriftlige overlevering? Her må vi lade vort gætværk stå prøvelsen mod de tekster, som skriftligt formår at bevare og videregive en relevant kopi af sagen, som den faktisk er; dvs. et afskrift, som er funderet ikke blot i forestillingen men i faktiske observationer af sagen. Står vort gætværk en sådan prøvelse, synes det ikke blot sandsynligt, men også mere sandsynligt og hermed mere gyldigt end andre gæt; og dette på trods af, at vi véd, at både vor udlægning og observationerne kan vise sig at være ukorrekte, hvilket vil sige, at det hermed ikke er sikkert, at det rent faktisk forholder sig sådan.

¹⁷: *Validity in Interpretation*: op.cit., cap. 5, §A: "The use of quotation, for example, aims not only to illustrate an interpretive theory but also to support it – which is to validate it."

Det er således med denne tilgang, vi går til udlægningen af den sag, hvori vi har interesse. Her søger vi en udlægning, der er funderet i vor egen såvel som den skriftlige overleverings hukommelse, vi tilegner os; og vi søger således ikke blot den udlægning, hvor vi kan sige: »Ja, dette svar er gyldigt«, men derimod: »Ja, dette svar er det mest gyldige«.

Men hvilken sag har nu tryllebundet os og afkræver vort udspil? Hvori har vi nu en interesse? Hvilken sag er det egentlig, som er i spil, har påkaldt vor opmærksomhed og nu kræver at komme til orde med vor nutidige stemme?

Part A

”Det, jeg ser for mig, er en *revitalisering* af det offentlige. (...) En *revitalisering* er at puste nyt liv i og tilpasse og udvikle det offentlige, så det er tidssvarende, og så det drives af visioner om det gode samfund, den velfungerende offentlige sektor og den gode arbejdsplads.”¹⁸

§ 4. **Sagen.** Det, som hermed er set, er en revitalisering, en levendegørelse af det offentlige på ny, så det både tilpasses tiden og udvikles i overensstemmelse med drømmen om og synet af det gode og velfungerende. Det er det livgivende pust, der skal føre til, at den offentlige sektor bliver velfungerende, således at den udadtil kan give muligheden for at være en del af et godt samfund og indadtil kan udgøre et godt sted at være i arbejde. Eksperimentet synes her at udgøre et af dette livgivende puste håb; et håb om at eksperimentet kan føre til, at den offentlige sektor kommer til at stemme overens med sin tid og udvikles i en higen efter det gode og velfungerende.

Denne sag har nu tryllebundet os og afkræver vort udspil. Heri har vi nu en interesse. Det er denne sag, som egentlig er i spil, har påkaldt vor opmærksomhed og nu kræver at komme til orde med vor nutidige stemme. Denne sag, som vedrører eksperimentet i den offentlige sektor; en sag som synes at komme af et fremsynet håb om tilpasning og udvikling, men som også selv synes at udgøre et håb: Håbet om at eksperimentet kan føre til svar på de udfordringer, som den offentlige sektor er stillet over for. Som en sag for os bryder eksperimentet her og nu frem.

Således kan vi som eksempel i STYRINGSLABORATORIER – EN VEJ TIL FORNYELSE AF DEN OFFENTLIGE SEKTOR læse, at der dér i er et sigte mod udvikling i den offentlige sektor gennem eksperimenter.¹⁹ Hermed et sigte rettet indadtil i den offentlige sektor. Det er

¹⁸: Skulle det være noget særligt? – organisation og ledelse i det offentlige: Kurt Klaudi Klausen, 2001, cap. 7, §1.b.

¹⁹: Styringslaboratorier – en vej til fornyelse af den offentlige sektor: Henrik Hjortdal m.fl., 2009, cap. 1: ”Sigtet med dette notat er i en kort form at give et overblik over bestræbelser på at udvikle styring og ledelse i den offentlige sektor med en eksperimenterende tilgang.” Det skal her nævnes, at der de senere

således som svar på de udfordringer, der eksisterer i den offentlige sektor, at eksperimentet, i håbet om at noget bedre kan indfinde sig og opstå, synes at byde sig til nu. Men hvordan kan eksperimentet udgøre et håb? Hvormed kan håbet forstås?

Håbefulde synes vi i tanken og forestillingen at række fremad og stræbe mod det bedre. Sågar lever vi primært i fremtiden, idet vi er stræbsomme, kan vi læse i DAS PRINZIP HOFFNUNG; og såfremt vi som mennesker ikke er blevet forpurrede, lever vi dér i håbet.²⁰ Håbet er på denne vis den fremadstræbende tanke i forestillingen, der griber ind i det, som endnu ikke er; det er et illustrativt kig ind i det ønskelige. Anticiperende, foregribende bringes en ønskelig fremtid således nær i håbets oplysende tanke i forestillingen. Forestillingen synes på denne vis fremadrettet som det, der i nutiden forbinder os med fremtiden, i modsætning til hukommelsen, der er bagudrettet og gør fortiden og vore tanker heri tilgængelig for os og vor forestilling.

I håbet er således et ønske rettet mod og ind i det, som endnu ikke er. Kun som ønske forbliver håbet dog i ens indre sind, men når ønsket ikke blot illustrerer noget ønsket, men dette også angiver en vilje, rettes håbet udad; viljen er, som vi kan læse, en vilje til at gøre noget.²¹ Det er hermed ønskets glimt, drømmen om det bedre, der driver én mod det villede; mens det er viljen eller længslen efter det manglende, der vender ønsket udad og ikke lader det forstille i et håbefuldt sind. Denne venden udad er således samtidig rettet fremad mod det ønskelige, som endnu ikke er, hvormed det ønskelige lader sig

år er kommet et øget fokus på, at styring og ledelse mv. i den offentlige sektor kan udvikles i laboratorier. Dog synes ordet ›laboratorium‹ at have divergerende betydninger alt efter, af hvem og hvor det bruges. Til tider bruges ordet synonymt med eksperiment, mens det til andre tider synes at nære betydningen, dér hvori eksperimenter udføres; dog synes dette eksperiment, som enten foregår som eller foregår i et laboratorium, at være det samme som det eksperiment, der tales om i forbindelse med en non-laboratoriel viden, som vi kan læse om i *The Experimenting Society*: Donald T. Campbell, 1971 (1988), cap. 1, §2: ”My central concerns (...) have been as a methodologist trying to extend the experimental method into nonlaboratory social science.” Brugen af ordet ›laboratorium‹ er således ikke blot uklart men inkonsistent; så måske ordet ›laboratorium‹ nu blot er ordet ›eksperiment‹ i forklædning. Derfor undersøges her betydningen og brugen af det mere dækkende ord ›eksperiment‹; som jo også dækker over brugen af ordet ›laboratorium‹ eller det, som sker heri, til trods for den inkonsistente brug af dette ord.

²⁰: *Das Prinzip Hoffnung*: Ernst Bloch, 1959, intro: „Primär lebt jeder Mensch, indem er strebt, zukünftig, Vergangenes kommt erst später, und echte Gegenwart ist fast überhaupt noch nicht da. Das Zukünftige enthält das Gefürchtete oder das Erhoffte; der menschlichen Intention nach, also ohne Vereitlung, enthält es nur das Erhoffte.“

²¹: *ibid*: part II, cap. 9: „Im Wünschen liegt noch nichts von Arbeit oder Tätigkeit, alles Wollen dagegen ist ein Tunwollen.“

tilnærme som noget, der er på vej. Det ønskelige i håbet driver os med viljen fremad og gør, at vi higer efter det bedre; det som vi bevidst drømmer om.

Som håb må eksperimentet således være det, som fører til den håbefulde udvikling; det, som kan føre til, at den offentlige sektor fjernes fra en uønsket tilstand til en, hvori den passer. Måske eksperimentet er den handling, som kommer af håbets affekt, der kræver, at nogle mennesker kaster sig selv ind i det tilblivende.²² Hermed er det en higende og aktiv bevægelse ført af viljen til at gøre noget ønsket, som er opstået i forestillingens fremsynede og anticiperende deltagelse i det, som endnu ikke er; en indre drøm i et bevidst og vågent sind efterfulgt af en stræbsom handling. Men hvilken stræbsom handling er her på tale? Er udvikling drømmen; hvad skal denne da fjerne os fra? Hvori består den offentlige sektors udfordringer, som må svare til vor tid?

§ 5. Ledelsesudfordringen. Én af udfordringerne i den offentlige sektor er, at offentlige leders administrationsopgave er vokset, som der står skrevet i NOGLE VISIONER TIL AT GØRE DEN LOKALE STYRING MERE MENINGSFULD, INVOLVERENDE OG INNOVATIV.²³ Ledere, som arbejder i den offentlige sektor, har en opgave opadtil i den offentlige sektor, der på forhånd er bestemt ud fra en administrativ andel, som er vokset, en opgave udadtil mod borgere, der på forhånd er bestemt ud fra en administrativ andel, som er vokset, og en opgave indadtil mod medarbejdere, der på forhånd er bestemt ud fra en administrativ andel, som er vokset. Den offentlige leder synes hermed snarere at være blevet administrator.

Den andel administration, som offentlige ledere må eksekvere, er vokset; men hermed må den være vokset på bekostning af noget andet, hvis andel tilsvarende må være faldet. Det synes her at være det ledelsesmæssige råderum, som er indskrænket for lederen i den offentlige sektor. Et rum, som vi kan læse i OFFENTLIG ORGANISATION, STRATEGI

²²: *ibid*: intro: „Der Affekt des Hoffens geht aus sich heraus, macht Menschen weit, statt sie zu verengen, kann gar nicht genug von dem wissen, was sie inwendig gezielt macht, was ihnen auswendig verbündet sein mag. Die Arbeit dieses Affekts verlangt Menschen, die sich ins Werdende tätigt hineinwerfen, zu dem sie selber gehören.“

²³: Nogle visioner til at gøre den lokale styring mere meningsfuld, involverende og innovativ: Preben Melander, 2009, cap. 1: ”Offentlige ledere må bruge en stadig større del af deres arbejdstid på at producere og rapportere dokumentation opadtil, skabe netværk, relationer og legitimitet udadtil og formidle og forsvare eksterne reguleringskrav indadtil. Administrationsopgaven er dermed vokset”.

OG LEDELSE, hvis rammer er sat ud fra den betydning og sammenhæng, hvormed det indgår i den offentlige sektor.²⁴ Det er op til lederen at udfylde dette rum, skønt rummet for lederen synes indskrænket af såvel eksterne forhold, med en øget opgavemængde opadtil og udadtil, som interne forhold, med en øget opgavemængde indadtil; også selv om disse måske ikke alle er administrative indskrænkninger. Men med et indskrænket ledelsesmæssigt råderum og en øget administrativ opgavemængde synes det sværere for lederen i den offentlige sektor at lede og ikke blot administrere til trods for påbudet herom.²⁵

Som administrator bestemmer den offentlige leder ikke sin egen opgave, for administration handler om eksekvering af allerede regelsatte opgaver, som vi kan læse i THE STUDY OF ADMINISTRATION.²⁶ Når reglerne således anvendes partikulært foreskriver det hver gang en administrators handling; altså den af andre og på forhånd bestemte opgave, som med lederens partikulære anvendelse følger efter. Det, som således er vokset, er en begrænsning for den offentlige leder til selv at bestemme sine opgaver; det er et begrænset og indskrænket rum, som er stillet lederen til rådighed til ledelse. Dvs. andelen af den offentlige leders handlinger, hvis form med reglerne er givet forud, er vokset, og det gælder både opadtil, udadtil og indadtil i det omfang den øgede opgavemængde er administrativt bestemt.

Således er det ledelsesmæssige råderum indskrænket, hvormed den offentlige leders hverdag i højere grad synes at være bestemt i form af på forhånd satte statiske regler, som i sin anvendelse skal efterleves, end om at finde en ny form at handle ud fra, som lederens dag egentlig handler om, som vi kan læse i DET NYE LEDERSKAB.²⁷ Det er måske ved, at lederen i sin hverdag handler for at finde en ny form at handle ud fra, at det ledelsesmæssige råderum udfyldes; men når rummet indskrænkes, begrænses også mu-

²⁴: Offentlig Organisation, Strategi og Ledelse: Kurt Klaudi Klausen, 1999, part 1, cap. 4, §a: ”I offentlige organisationer er det den offentlige kontekst, som sætter rammerne for *det ledelsesmæssige råderum*, men dette rum kan indskrænkes eller udvides både af eksterne og interne forhold”.

²⁵: *ibid*: part 1, cap. 4, §b: ”Moderne ledere skal så at sige afklæde sig den bureaukratiske administratorrolle (...) og påtage sig rollen som Ledere (med stort L)”.

²⁶: The Study of Administration: Woodrow Wilson, 1887, cap. II: “politics set the tasks for administration” og videre *ibid*: “Every particular application of general law is an act of administration.” Hermed forstås administration som det at udføre a priori regelsatte opgaver, og den må ikke forveksles med dommerens anvendelse af lovene i juridiske anliggender.

²⁷: Det nye lederskab: Ole Fogh Kirkeby, 2004, part 1, cap. 3: ”lederens hverdag handler om: *at finde en ny form at handle ud fra.*”

ligheden for netop at udfylde det på denne vis. Frem for at finde formen er den således snarere givet offentlige ledere; frem for at søge den gode ledelse må de snarere adlyde den foreskrevne. Men hermed presses den offentlige leder af en administrationsopgave, som er bestemt af andre, i forhold til at finde den form, hvormed lederen kan lede andre og skabe legitimitet om den form, hvorudfra opgaver skal eksekveres.

Det er her op til den offentlige leder at finde den legitimitet, som en øget administrationsopgave gør krav på; og lederen må selv være overbevist herom for at kunne overbevise andre. Denne overbevisnings form må dog netop søges i det indskrænkede rum, hvormed muligheden for at finde denne overbevisnings form er begrænset. For at være overbevisende overbevist må lederen formå at se sammenhængen mellem en administrationsopgaves mål og midler og se dem som legitime og gensidigt legitimerende.²⁸ Hermed må lederen formå at blive talsmand for en hverdag, som i sin form kun i en overgang kan være ny og derfra blot foreskrivende, og altså ikke for det, som lederens hverdag egentlig handler om; lederen i den offentlige sektor må tale for en hverdag, som vokser frem på bekostning af og begrænser, hvad hverdagen for en leder egentlig handler om.

En øget administrationsopgave medfører således, at det, som den offentlige leders hverdag handler om, presses; der er skabt et pres mellem at handle efter en foreskrevet form og at have et råderum til at finde nye former, at handle ud fra. Men som leder i den offentlige sektor kan ingen af delene undsiges.

Det er måske dette, som kaldes krydspres. I SLIP PARADOKSERNE LØS! kan vi læse, at krydspres er to fordringer, som både strider mod hinanden og samtidig gør sig gældende.²⁹ Hermed gør to fordringer sig gældende samtidig for den offentlige leder, nemlig den ledelsesmæssige fordring og den administrative fordring; de er altså begge legitime og i spil. Logisk kan krydspresets to modstridende fordringer således udtrykkes gen-

²⁸: ibid: ”Men lederen kan kun være en overbevisende performer (...), hvis han formår at demonstrere, at målet kun helliger midler, der selv formår at hellige mål, som tåler at blive helliget.” Lettere omskrevet kan vi sige, at målet legitimerer midlerne, mens midlerne legitimerer målet, såfremt det er et legitimt mål.

²⁹: Slip paradokserne løs!: Klaus Majgaard, 2008, part A, cap. 4: ”Et paradoks er to modstridende fordringer, som gælder på samme tid. Krydspres er slet og ret et fikseret paradoks, som udlægges som et grundlæggende vilkår.”

nem ræsonnementet disjunktion: *Enten* en regelsat form *eller* finde en ny form; hvor de faktisk burde komme til udtryk gennem ræsonnementet konjunktion: *Både* en regelsat form *og* finde en ny form. Krydspresset mellem de to fordringer gør på denne vis den offentlige leder presset.

Men mens den ledelsesmæssige fordring synes at gøre sig gældende, ved for lederen at udgøre det ledelsesmæssige råderum og heri det, som lederens hverdag handler om, så handler den administrative fordring om noget andet, som hverken er lederen eller dens ledelsesmæssige hverdag; den administrative handlings eksekvering finder sin gyldighed i noget andet. Men hvori kan den administrative handling finde sin gyldighed? Hvorledes kan den fastsatte form være legitim?

§ 6. Samfundsudfordringen. Måske legitimiteten findes i de udfordringer, som staten som helhed må svare på. Den offentlige leder handler i den offentlige sektor, og som vi kan læse i THE "STATE" OF THE POLITICAL SYSTEM, er den offentlige sektor staten, hverken mere eller mindre.³⁰ Den offentlige leders handlinger er således i staten og som en del af denne. Hermed er vi dog ikke nået frem til legitimitetens kilde. Som vi videre kan læse, er staten også referencepunkt for den politiske handling, hvis kerne ligger i at skabe 'kollektivt bindende beslutninger'. De beslutninger, som binder vort almindelige liv i samfundet, skabes med referencepunkt i staten; altså den offentlige sektor; altså dét, hvori den offentlige leder handler.

Men hvad er 'kollektivt bindende beslutninger'? Hvorledes kan vi her forstå ordet 'beslutninger'? Måske beslutninger er det, som handler om at fremme et mål. Således er en beslutning [*proairesis*], som vi kan læse i NICOMACHEAN ETHICS, den endelige dom over en overvejelse [*bouleusis*].³¹ Hvad overvejelser og beslutninger handler om, er imidlertid det samme. Først lægges målet frem, og herudfra overvejes de midler, hvorved målet kan opnås. Hvad, der altså overvejes, er, hvordan et mål bedst kan opnås ud

³⁰: The "State" of the Political System: Niklas Luhmann, 1990: "In social reality, the state seems to be nothing more and nothing less than the public bureaucracy, including parliaments and eventually courts, schools, and public services." 'Public bureaucracy' oversættes her med den offentlige sektor, som synes at ligge nærmere vor tids danske tale, end offentligt bureaukrati gør.

³¹: Nicomachean Ethics: Aristotle, 1995, 1113a: "What we deliberate about is the same as what we decide to do, except that by the time we decide to do it, it is definite; for what we decide to do is what we have judged <to be right> as a result of deliberation."

fra det middel, som er nemmest og finest.³² En beslutning afgør hermed ud fra en overvejelse det middel, som bedst fremmer et allerede lagt mål; som overvejselsens afgørelse gives med beslutningen altså midlet til det mål, som overvejselsen startede ud med.

Ordet ›beslutning‹ lader således betydningen 'en afgjort overvejelse om midler til fremme af et givet mål' komme til orde. Hermed synes konjunktionen mellem mål og midler at være ræsonnementet implikation, som således lyder: *Givet* dette mål, *da* dette middel. Midlet følger i overvejselsen altid målet, mens det i udførelsen vil have den omvendte rækkefølge og således lyde: *Givet* dette middel, *da* dette mål. Det er således ud fra et givet mål, at en overvejelse afgøres om, hvilket målfremmende middel, der er bedst passende; og dette middel er kollektivt bindende, og gælder således for os alle. Den politiske handlings referencepunkt, staten, er hermed referencepunkt for de midler, hvoraf vi alle er bundet.

Det er netop i det referencepunkt, hvor sådanne overvejselser om midler, der gælder os alle, afgøres; og det er heri den offentlige leder handler. Men således handler den offentlige leder også i det referencepunkt, som af sig selv er med til at skabe udfordringer for sig selv. Statens nuværende tilstand er nemlig en krisetilstand; dens fokus og forudsætning er kontinuert vækst, hvilket i sig selv synes umuligt. Som der står skrevet i THE "STATE" OF THE POLITICAL SYSTEM, skabes, med statens øgede andel i udfordringer og hertil hørende løsninger, nye udfordringer, som er tidligere løsningers efterspil.³³ Følgen er således, at udfordringer skaber løsninger, som selv skaber udfordringer, der ligeledes må tages alvorligt og håndteres. Statens nuværende vækst er hermed givet ved den øgede andel af udfordringer, som staten må tage andel i, da den allerede har en andel heri. De kollektivt bindende beslutninger forpligter på nye kollektivt bindende beslutninger, hvormed statens kontinuerte vækst synes uundgåelig, men samtidig umulig.

³²: *ibid*: 1112b: "Rather, we first lay down the end, and then examine the ways and means to achieve it. If it appears that any of several <possible> means will reach it, we consider which of them will reach it most easily and most finely; and if only one <possible> means reaches it, we consider how that means will reach it, and how the means itself is reached, until we come to the first cause, the last thing to be discovered."

³³: The "State" of the Political System: *op.cit.*: "As the state's share in problems and solutions grow, the environment overwhelms the system with new problems, which are in fact consequences of previous policies."

En af de udfordringer, den nuværende stat skaber for sig selv, beror på en iboende modsætning mellem det mål, som ønskes opnået, og de midler, som bruges til at opnå det. Således kan vi læse i DIE KRISE DES WOHLFAHRTSTAATES UND DIE ERSCHÖPFUNG UTOPISCHER ENERGIEN, at målet for statens kollektivt bindende beslutninger er at skabe den form, som skal åbne for, at den enkelte kan sættes i spil til sin egen virkeliggørelse, spontant og af sig selv.³⁴ Midlerne, som benyttes, svarer dog ikke til målet, da de regler, som de kollektivt bindende beslutninger medfører, selv former og styrer vore udfoldelsesmuligheder; disse midler synes hermed ikke at være de nemmeste og fineste, men ikke desto mindre dem som gælder os alle og binder os til samfundet. Disse midler formår ikke egentligt at sætte den enkelte i spil, men kun at skabe en form, hvori den enkelte frem for at finde sig selv i stedet må søge at passe ind. Med andre ord vil det sige, at den form, som den enkelte skal handle ud fra, er på spil, uden at den enkelte selv er i spil til at finde sin egen virkeliggørelses form. Hermed opstår snarere en deform, hvorudfra den enkelte følgelig skal handle; en deform som sætter dens eget mål ud af spil.

Således deformerer de kollektivt bindende regler; en deformation af den enkeltes livsform, som samtidig afskriver det overordnede mål for reglens indførelse. Denne deformation synes at ske, idet disse regler skal følges. Men hvad vil det sige at følge en regel? Hvordan kan vi sige, at en regel følges?

Ifølge PHILOSOPHISCHE UNTERSUCHUNGEN er det at følge en regel analogt med det at følge en befaling.³⁵ Man tilrettes den og reagerer, ved dens forekomst, på en bestemt måde; hvad reglen således gør, er at lade én vide, hvad man må eller ikke må gøre, for dertil er man rettet ind. Reglen foregriber således, hvad der følger efter reglen selv; nemlig det som ifølge reglen er tilladt eller ikke tilladt at gøre.³⁶ Hvordan noget gøres, kan således være i overensstemmelse med en regel eller ikke stemme overens med den;

³⁴: Die Krise des Wohlfahrtstaates und die Erschöpfung utopischer Energien: Jürgen Habermas, 1985, cap. III: „die rechtlich-administrativen Mittel der Umsetzung sozialstaatlicher Programme stellen kein passives, gleichsam eigenschaftsloses Medium dar. Vielmehr ist mit ihnen eine Praxis der Tatbestandsvereinzelung, der Normalisierung und der Überwachung verknüpft (...). Kurzum, dem sozialstaatlichen Projekt als solchem wohnt der Widerspruch zwischen Ziel und Methode inne. Sein Ziel ist die Stiftung von egalitär strukturierten Lebensformen, die zugleich Spielräume für individuelle Selbstverwirklichung und Spontaneität freisetzen sollten.“

³⁵: Philosophische Untersuchungen: op.cit., part I, § 206: „Einer Regel folgen, das ist analog dem: einen Befehl folgen. Man wird dazu abgerichtet und man reagiert auf ihn in bestimmter Weise.“

³⁶: ibid: part I, § 519: “Man will sagen: ein Befehl sei ein Bild der Handlung, die nach ihm ausgeführt wurde; aber auch, ein Bild der Handlung, die nach ihm ausgeführt werden *soll*.“

en handling kan med andre ord være rigtig eller forkert udført afhængigt af, hvad reglen befaler. På denne vis må en handling kunne vurderes i forhold til, hvorvidt reglen efterleves i handlingen i overensstemmelse med det billede af handlingen, som reglen forudgående har foregrebet. Men hvormed kan reaktionen, handlingen, vurderes?

Principielt er det kun, når andre kan have mulighed for at opdage den regel, som en følger, at handlingen i det hele taget, såfremt det skal give mening, kan siges at følge en regel, som vi kan læse i *THE IDEA OF A SOCIAL SCIENCE AND ITS RELATION TO PHILOSOPHY*.³⁷ Således er det ikke kun den eller dem, som udfører en handling, men også andre, der som mulighed må besidde et billede, efter hvilket handlingen kan vurderes at være udført rigtigt eller forkert. Flere må kunne være rettet ind eller oplært efter det samme billede, som kan foregribe en handling, hvilket også synes at gælde dér, hvor en regel først udledes ex post.

Hvad, en regel tillader eller ikke tillader, kommer til udtryk i de handlinger, som udføres med et fællesskabs accept. Hermed indgår en regel, såfremt den skal have mening, som en del af et fællesskab, hvor alle har mulighed for at foregribe den samme regels reaktion; en regel er på denne vis social. Det synes netop at være, ved at en regel er social, at det er muligt at vurdere, om udførelsen af en handling er korrekt, dvs. i overensstemmelse med det billede, som flere kan være rettet ind mod.

At følge en regel betyder altså, at reagere således, at det, som én eller flere gør, kan vurderes af andre som værende rigtigt. Men således kan vurderingen kun ske inden i fællesskabet. Kun for én, der er rettet ind på samme vis i fællesskabet, kan en udført handling meningsfuldt vurderes, hvilket vil sige, om og hvordan handlingen stemmer overens med reglen; som i spillet vil en sådan vurdering være uden mening for én, som står uden for. De regler, som statens kollektivt bindende beslutninger medfører, er på denne vis befalinger, der tilsiger alle, hvad de må og ikke må gøre som en del af det fællesskab, som samfundet er; hvor disse regler således adskiller sig fra andre regler såsom spillets, er ikke ved, at de er kollektive, for dette synes at være reglens fælles,

³⁷: *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*: Peter Winch, 1958 (1988), cap. I, § 8: "More specifically, it is only in a situation in which it makes sense to suppose that somebody else could in principle discover the rule which I am following that I can intelligibly be said to follow a rule at all."

sociale aspekt, der gælder alle regler. Derimod er det, som adskiller disse regler fra andre, deres bindende karakter, hvormed deres befalinger må følges af alle i samfundet; undtagelsen må billiges for reglerne kan ikke undslippes. Enhver må handle i overensstemmelse med det samfunds regler, som de tilhører; overholdes reglerne ikke, kan der forekomme sanktioner eller misbilligelse fra samfundet ifølge EXPLANATION AND UNDERSTANDING.³⁸ Det synes dog ikke at være sanktionerne, som er målet med at indføre regler i samfundet, men af frygt for dem kan de føre til, at reglerne efterleves i overensstemmelse med det foreskrivende billede.

Måske det er derfor, at et samfunds borgere ikke kan finde deres egen virkeliggørelses form, som målet ellers foreskriver; regler former selv et fællesskabs borgere gennem den indretning, hvormed de befaler, hvad der er rigtig og forkert udført handling, og lader sanktioner være en påmindelse om, at disse regler skal følges. Hvad, samfundets regler hermed fører med sig med en stadigt stigende opdeling og ensartning i enklere og mere indgående former og af frygt for ukorrekt udførte reglers sanktioner, synes således at være, at dets borgere snarere kun reagerer på statens befalinger i overensstemmelse med det billede, som deles med fællesskabet, frem for at finde sin egen virkeliggørelses form.

Hvad, der på denne vis gør sig gældende udadtil mod borgerne, at staten med sine midler, som består i de fastsatte bindende regler, ikke formår at opnå sit mål, synes også, at gøre sig gældende indadtil rettet mod dem, som handler heri. Udadtil kan de bindende regler ikke føre til, at borgere virkeliggør sig selv, men de kan derimod føre til en begrænsning af deres spillerum; en begrænsning som nu har fået et faktisk ydre illustreret med præventive sanktioner, som kan udføres, inden en handling er forekommet.³⁹ Indadtil begrænses den offentlige leders mulighed for at virkeliggøre sig ligeledes; her sker det blot med en regelbestemt øget administrativ andel. Den øgede administration er her

³⁸: Understanding and Explanation: Georg Henrik von Wright, 1971, cap. IV, sect. 6: "A person who can be supposed to know the rule but does not comply is subject to sanction, will be "frowned upon" by the society."

³⁹: Med regler om fællesskabets mulighed for brug af præventive sanktioner former regler og love således ikke blot dets borgere gennem et normativt pres, som kan siges at være inderligt, men også gennem et ydre pres såsom her ved at foregribe en mulig handling ved at gøre den fysisk umulig. Således kan vi læse: Præventive anholdelser hører til i en politistat: Rune Engelbreth Larsen, 2009: "*Du er anholdt; ikke fordi du har gjort noget ulovligt, men fordi vi gætter på, at du kan finde på at gøre noget ulovligt - eller fordi du bare var i nærheden, punktum.*"

en følge af statens eller, hvad her er det samme, den offentlige sektors vækst; og den former den offentlige leders hverdag.

Men hvor statens mål for sine beslutninger som sådan er det, hvori den administrative fordring for den offentlige leder kan finde sin legitimitet, ændrer det således ikke ved, at også den form, hvorudfra den offentlige leder må handle, snarere er deform. For den form, som den offentlige leder med en øget administrationsopgave må handle ud fra, er ikke den, som det handler om for lederen, da øgede administrationsopgaver, som allerede er bestemt af andre, indskrænker det ledelsesmæssige råderum og hermed muligheden for lederen i den offentlige sektor til at finde sin egen form at handle ud fra. Med andre ord indskrænkes eller forhindres den offentlige leders mulighed for at handle i overensstemmelse med den form eller, hvad her synes at være det samme, den regel, som er fælles for ledere. Denne indskrænkning eller forhindring sker, da lederen i den offentlige sektor også må handle i overensstemmelse med den offentlige sektors regler, hvis administrationsopgaver er under forøgelse.

Hvor målet således er legitimt og tåler legitimering, formår det ikke at legitimere midlerne hertil, da reglerne med deres kontinuerte vækst ikke fører til målet; med andre ord legitimerer midlerne ikke det ellers legitime mål. Hermed presses den offentlige leder ved ikke at kunne være overbevisende overbevist og med en øget administrationsopgave ikke at kunne handle som leder, ligesom vi i vort almindelige liv ikke har en form, hvorudfra vi er sat i spil til at virkeliggøre os selv, men derimod presses af den selv samme form, som opdelt og isoleret i enkeltstående og indgående former gør vort liv deformt.

Men hvis udfordringen for den offentlige sektor generelt er, at der indadtil med den øgede administrationsopgave skabes et uundgåeligt krydspres mellem forskellige modstridende fordringer, og eksperimentet håbefuldt fører til svaret herpå, så kan det være at eksperimentet også kan gøre sig gældende som det, der fører til svar på den udfordring, som vi i vort almindelige liv i samfundet møder, når formen er deform og således ikke længere formår at være den form, hvorudfra vi af os selv kan virkeliggøre os selv. Måske samfundet på denne vis kan udvikle sig til det eksperimenterende samfund, som vi

kan læse om i THE EXPERIMENTING SOCIETY.⁴⁰ Dvs. det samfund, hvor der eksperimenteres, ting gennemprøves og muligheder udforskes i handling; det eksperimenterende samfund der således og i særdeleshed kan siges at være det samfund, hvori eksperimenter vil gøre sig gældende.

Således er det ikke kun indadtil i den offentlige sektor, at eksperimentet er interessant, men det er derimod interessant for samfundet som helhed; og som sådan kan eksperimentet forhåbentligt føre til svar på de udfordringer, som den offentlige sektor, referencpunktet for de kollektivt bindende beslutninger, skaber for samfundet. Måske eksperimentet er en stræbsom handling, som også skal føre til svar på samfundsudfordringer? Hermed er det gennem eksperimentet, at vilde ønsker om mulige svar på de sociale udfordringer, som gør sig gældende både indadtil i den offentlige sektor med krydspresset på lederen og udadtil i samfundet med deformationen af vore livsformer, må blive opfyldt og opnået. Håbet som eksperimentet skal opfylde, synes således at være at føre til vore sociale udfordrings mulige svar og puste liv i den offentlige sektor og samfundet på ny.

§ 7. Spørgsmål. Nogle udfordringer kender vi således, men ikke det, som håbefuldt fører til deres svar. Dette håbefulde har tiltalt os. Givet eksperimentet er dette, som fører os til svaret, da er det herigennem, udfordringerne lukkes; men for os ligger selve det, som fører os dertil, i det åbne. Og det ligger her som det spørgsmål, vi endnu ikke har stillet. Så: *Hvorledes kan vi forstå eksperimentet?*

Hvad, der spørges til, er altså ikke, hvorledes forståelsen er mulig, men netop hvorledes eksperimentet byder sig til som noget, der forståeligt fører os til svar på udfordringerne. Her søger vi således ikke svar på de udfordringer, som den offentlige sektor er stillet over for, men derimod søger vi at forstå eksperimentet, som noget der håbefuldt kan føre til svarene; vi søger en forståelse af betydningen af ordet »eksperiment«. Spørgsmålet, som således først søges besvaret, er: *Hvilken betydning nærer ordet »eksperiment«?*

⁴⁰: The Experimenting Society: op.cit., cap. 1, §2: "The experimenting society (...) would be a society which experiments, tries things out, explores possibilities in action (as well as, or even instead of, in thought and simulation)."

En besvarelse af dette spørgsmål vil måske dække mere end eksperimentet som det, der skal føre til svar på sociale udfordringer; dvs. de udfordringer, som det er lagt op til den offentlige sektor at finde svar på. Vi må derfor også spørge mere specifikt: *Hvilken betydning nærer ordet »eksperiment«, når det indgår i sociale sammenhænge?*

Dette må lade en forståelse af eksperimentet komme til orde, når det skal føre til den offentlige sektors mulige svar; men hermed må vi også have åbnet for en grundlæggende forståelse af, hvordan eksperimentet er, når det indgår i sociale sammenhænge. Dvs. vi må kunne gøre os principper for dette eksperiment klar, og altså søge en besvarelse af spørgsmålet: *Hvilke principper gør sig gældende, hvor der udføres sociale eksperimenter?*

Det er nu med disse spørgsmål in mente, at vi går til eksperimentet. Således søger vi frem over at lade den bedst mulige udlægning af eksperimentets betydning og principper komme til orde; eksperimentet som kan føre til den offentlige sektors svar på sociale udfordringer, vort samfunds udfordringer.

Part B

§ 8. **Brugen af ordet »eksperiment«.** Idet vi ønsker at spørge til eksperimentets betydning, spørger vi egentlig til brugen af ordet »eksperiment«; for således som ordet bruges, således kommer betydningen til orde. Men hvormed bruges ordet »eksperiment«?

Oprindeligt er ordet »eksperiment« i sin betydning forbundet med ordet »erfaring« gennem det latinske ord »experiri«, som nærer betydningen at forsøge eller prøve.⁴¹ Betydningen af ordet »eksperiment« synes hermed at være synonym med visse betydninger af ordene »forsøg« og »prøve«; dvs. at brugen af ordet »eksperiment« kan være den samme som ved brugen af disse to ord. Måske er det netop, når betydningen af ordene »forsøg« og »prøve« er den samme, at disse er synonyme med ordet »eksperiment«. Ordene kan således frembringe betydningen en kundskabstilkommende handling; dvs. en handling, hvor vi vil kende, hvorvidt noget er muligt, vil lykkes, eller om vi kan udføre det.⁴² Det er en allerede påbegyndt handling, hvor vi ønsker at kende dens udfald, og om vi selv formår at bringe den til ende.⁴³

Eksperimentet er hermed en påbegyndt handling, der bringer enden nær; og hvor kundskaben om nogets mulighed, succes eller om vores egen evne til at frembringe denne er tilkommende. Men hvis eksperimentet er en kundskabstilkommende handling, hvilken betydningsmæssig forbindelse har ordene »eksperiment« og »erfaring« da med hinanden?

I THE NOVUM ORGANON OR A TRUE GUIDE TO THE INTERPRETATION OF NATURE bruges ordet »eksperiment«, og heri kan vi læse, at kun erfaringen forbliver som mulighed for åbenbaringen af naturens former; og denne kan kun gøres på to måder, enten tilfældigt

⁴¹: Online Etymology Dictionary, 2001: "**experiment** (...)mid-14c., from O.Fr. *experiment*, from L. *experimentum* "a trial, test," from *experiri* "to test, try" (see *experience*). The verb is attested from late 15c., from the noun." ibid: "**experience** (...)late 14c., from O.Fr. *experience*, from L. *experientia* "knowledge gained by repeated trials," from *experientem* (nom. *experiens*), prp. of *experiri* "to try, test," from *ex-* "out of" + *peritus* "experienced, tested." The v. (1530s) first meant "to test, try;" sense of "feel, undergo" first recorded 1580s."

⁴²: Dansk Ordbog: C. Molbech, 1859: "**Forsøg**, (...) En handling, som foretages for at komme til kundskab om et foretagende er muligt, om det vil lykkes, eller om man formaar at udføre det; en prøve." ibid: "**Tilkommende**, (...) skal komme, fremtidig"

⁴³: ibid: "**Udføre**, (...) a) bringe til Ende, iværksætte. han har begyndt meget, som han neppe faaer udført."

eller som eksperiment.⁴⁴ Gøres erfaringen tilfældigt, vil det sige, at erfaringen uden videre tilbyder sig selv. Har vi derimod selv søgt erfaringen, er den gjort som eksperiment. Når vi på denne vis søger åbenbaringen af naturens former, eller hvad der er det samme, dens love, eksperimenterer vi. Dog synes dette, at kunne gøres ad forskellige veje såsom ved i praksis gennem egnede og rammende tilfælde at lade naturen åbenbare og udfolde sine former, hvor der begyndes med sanseindtryk og det partikulære for at ende i de mest generelle sætninger.⁴⁵

Således kan eksperimentet altså følge forskellige veje med hensyn til, hvordan det partikulære angribes, også selvom én synes at have forrang frem for en anden, når naturens former søges åbenbart; og måske der ud over disse tilgange kan læses om flere tilgange i den skriftlige overlevering, hvori erfaringen søges. Et eksperiment er hermed en søgt erfaring, og det er altså gennem vor søgen, at ordet »eksperiment« forbindes med ordet »erfaring«; og dette gælder, for så vidt det er åbenbaringen af naturens former, som søges. Hermed kan den søgte erfaring måske åbne for betydningen af ordet »eksperiment«?

Idet vi spørger til betydningen af ordet »eksperiment«, kan vi måske tilnærme os denne ved at begynde med den ende, som bringes nær, og således spørge til netop erfaringen. Men hvormed kan denne erfaring, som er søgt, forstås? Måske erfaringen er nært forbundet med kundskaben, hvis eksperimentet tillige forstås i betydningen en kundskabs-tilkommende handling? Hermed må den kundskab, som er os tilkommende, være vævet sammen med den erfaring, vi søger. Vi må altså bringe lys over forholdet mellem erfaring og kundskab.

⁴⁴: The Novum Organon or a True Guide to the Interpretation of Nature: Francis Bacon, 1855, lib. I, cap. II, aph. 82: "There remains bare experience; which if it offers itself, is called Chance; if it is sought for, Experiment."

⁴⁵: ibid: lib. I, cap. I, aph. 22: "Both ways begin from the senses and particulars, and rest in the most general propositions: but there is a vast difference between them" Der synes at være to veje, hvor den ene foregriber naturen [*anticipatio naturæ*] ved kun flygtigt og i hast at berøre det partikulære og kun at fremlægge det generelle ubrugbart og abstrakt, mens den anden fører til en udlægning af naturen [*interpretatio naturæ*] gennem en trinvis opstigning fra det partikulære, som den på ret og behørig vis er engageret i, til naturens sande former.

§ 9. **Viden, vane og erfaring.** Viden synes at være nært beslægtet med kundskab; når man ved noget, har man kundskab om dette.⁴⁶ Hvad, der således gør sig gældende for viden, synes også at måtte gøre sig gældende for kundskab. Vi kan derfor også spørge: Er den søgte erfaring nært forbundet med viden? Når man har erfaret og lært noget, har man viden; men er viden hermed det samme som erfaring?

Som der står skrevet i WAHRHEIT UND METHODE, kan erfaring ikke være viden; den står i en uophævelig modsætning til viden.⁴⁷ Hermed betones erfaringens egentlige væsen; nemlig at være en skeen, noget vi gør; hvorimod viden ikke er noget, vi gør, for dette forarbejde har erfaringen allerede ydet. Viden synes derimod at være udgjort af det, som vi har erfaret, og bestyrket efter at vore erfaringer gentagne gange er blevet bekræftet; viden er følgelig i vor besiddelse, som noget vi tror på og er overbeviste om. En bekræftet gentagelse af en given erfaring overbeviser os om, at den er korrekt. Når en erfaring således er gjort af os, har vi den, mens det, som den gentagne bekræftelse gør, er, at forstærke og øge tiltroen til det i en erfaring, som på lignende vis giver sig til kende i gentagelsen; denne gentagelse styrker en viden om dette eller hint, som vi er blevet overbeviste om. Opnåelse af denne viden er hermed at gøre erfaringer og garantere disse gennem gentagelser, hvorudfra noget lignende kan uddrages; erfaringen er på denne vis videns forudsætning, mens viden omvendt beror på erfaringen. Men hvad vil det sige, at noget lignende kan uddrages? Eller at noget kan være lignende?

Når vi bruger ordet ›lignende‹, synes vi at gøre det i betydningen, at noget er lig eller ens med noget andet, at de ligner hinanden og derfor kunne være det samme. Noget, som er lignende noget andet, sammenlignes med det, og findes ens; der er således en overensstemmelse og regelmæssighed mellem det, som er lignende. Nu kan vi således i PHILOSOPHISCHE UNTERSUCHUNGEN læse, at brugen af ordet ›ens‹, eller som vi her siger, ›lignende‹, er vævet sammen med brugen af ordet ›regel‹; det står i nær forbindelse med en regel, at vi kan sige om noget, at det er lignende, eller at det er ens med noget

⁴⁶: Dansk Ordbog: op.cit.: ”**Kundskab**, (...) Kundskab har man, naar man veed noget, når man har erfaret og lært noget.”

⁴⁷: Wahrheit und Methode: op.cit., part II, cap. II, § 3.b: „Erfahrung selber kann nie Wissenschaft sein. Sie steht in einem unaufhebbaren Gegensatz zum Wissen“

andet.⁴⁸ Hermed synes vi at måtte være rettet ind til brugen af ordet ›lignende‹; vi må forstå det, som vi forstår en regel, eller vores brug af ordet må komme til udtryk som en regel. Det betyder således, at for at kunne vurdere om noget er lignende eller ens, må andre i et fællesskab ligeledes kunne vurdere det som sådan. Det er kun i henhold til en fælles regel, at en sådan vurdering kan give mening; dvs. det billede, hvorefter vurderingen er foretaget, må kunne være socialt og på denne vis kunne deles med andre.

At vurdere at ens viden er blevet bestyrket gennem gentagelser, der ligner hinanden, giver således kun mening i det omfang, at et fællesskab ligeledes kan tilslutte sig denne vurdering eller alternativt kan sige, at vurderingen er forkert i henhold til den regel, hvorefter vurderingen er foretaget. Dog er det umuligt forud at sige om noget, hvorvidt det vil have relevans for en gentagelse af en erfaring, som vi kan læse i THE POVERTY OF HISTORICISM.⁴⁹ Hvilende på erfaringen kan det ikke med sikkerhed forud vurderes, at noget rent faktisk er lignende. Med gentagelsen synes reglen dog bestyrket. Brugen af ordet ›lignende‹ synes hermed i eksperimentet at ske således, at noget, som vurderes som lignende, sker ud fra observation, som samtidig kan være i overensstemmelse med et fællesskabs billede herom; begge forhold gør sig her gældende.

Nu sagde vi, at erfaring er noget, vi gør, hvilket dog også betyder, at den samme erfaring strengt taget ikke kan gøres to gange.⁵⁰ Gøres en erfaring derimod kan det imidlertid ændre hele ens viden, eller i hvert fald væsentlige dele heraf. Erfaringer må altså afvige fra regler, såfremt der har været nogle. Viden derimod kommer i vor besiddelse, den opnås, når erfaringen er gjort, og bestyrkes gennem gentagne gange at blive bekræftet; hvad, vi véd, vil derimod blive forandret, hver gang en erfaring gøres.

Hvad, vi hermed siger, er, at det er muligt at gentage en erfaring, uden at dette tilfører noget nyt, men blot bekræfter det, vi allerede har erfaret; der gøres med andre ord ikke

⁴⁸: Philosophische Untersuchungen: op.cit., part I, § 225: „Die Verwendung des Wortes »Regel« ist mit der Verwendung des Wortes »gleich« verwoben.“

⁴⁹: The Poverty of Historicism: Karl R. Popper, 1957, part III, cap. 25: “It is impossible to decide *a priori* about any observed difference or similarity, however striking, whether or not it will be relevant for the purpose of reproducing an experiment.”

⁵⁰: Wahrheit und Methode: op.cit., part II, cap. II, § 3.b: „Wir sahen ja, daß die Erfahrung, die einer macht, sein ganzes Wissen verändert. Strenggenommen kann man dieselbe Erfahrung nicht zweimal ›machen‹.“

en ny erfaring. Dette synes dog, at stå i modsætning til, som vi kan læse i THE POVERTY OF HISTORICISM, at en gentaget erfaring er en ny erfaring.⁵¹ Ræsonnementet synes i denne læsning at være, at en oprindelig, første erfaring er ny, hvilket med vore ord ville sige, at erfaringen gøres, mens enhver gentagelse er en ny erfaring af den oprindelige, første erfaring; enhver gentagelse er således den samme nye erfaring af den oprindelige, første erfaring. Men eftersom noget ikke både kan være det samme og noget andet, dvs. nyt, gøres med gentagelsen ikke en erfaring. Dét, som dér synes at være blevet overset, er selve den regel, som synes at ligge til grund for enhver gentagelse: at noget lignende sker; eller en regel følges. Gentagelsen bekræfter erfaringen, ellers ville den ikke være en gentagelse. En erfaring, som gentages, gøres således ikke på ny; det er det samme, som bliver gjort, hvilket betyder, at der ikke tilføjes noget nyt til det, hvormed erfaringen er gjort ud over, at det hermed synes mere sikkert.

Vi kan dog også læse om gentagelsens forhold til vanen, for med gentagelsen bliver det, hvormed en erfaring er gjort, for den, som har erfaret, noget vanemæssigt. Gentagelsen bekræfter erfaringen, og gør os vant med forestillingen, at noget er på en bestemt måde. Således kan vi i A TREATISE OF HUMAN NATURE læse, at vanen er det, som går frem fra tidligere gentagelser uden et nyt ræsonnement eller en ny konklusion.⁵² Med gentagelsen opstår vanen, hvormed vi bliver vant til, at noget er sådan, og derfor er overbevist om, at det vil være sådan; det synes at føre til handlinger i overensstemmelse med regler, som det i princippet kan være muligt for andre at forstå. Vanens ræsonnement synes hermed at være en implikation, som lyder: *Givet* noget gentagne gange har vist sig sådan, *da* vil det fremover være sådan.

⁵¹: The Poverty of Historicism: op.cit., part I, cap. 3: "If such [past] events are repeated, they lose, for the experiencing organism, their character of newness, and become tinged with habit. Yet this is precisely why the experience of the repeated event is *not* the same as the experience of the original event – why the experience of a repetition is *new*." Dette tekststykke indgår i afdækningen af historicismen, dvs. en historisk forudsigende tilgang til socialvidenskaben på baggrund af opdagelsen af historisk evolutionære mønstre eller love. Som det dog fremgår af tekststykket forveksles to forskellige erfaringer; en erfaring *og* en erfaring af denne erfarings gentagelighed. Her i modsætning til i tekststykket argumenteres for, at en oprindelig erfaring ikke gøres på ny, idet den gentages, men at den kan gentages, kan dog føre til nye erfaringer.

⁵²: A Treatise of Human Nature: David Hume, 1739 (1985), lib. I, part III, cap. VIII: "Now as we call every thing CUSTOM, which proceeds from a past repetition, without any new reasoning or conclusion, we may establish it as a certain truth, that all the belief, which follows upon any present impression, is derived solely from that origin."

Hermed står ikke blot viden men også vanen i en uophævelig modsætning til erfaringen. Måske viden på denne vis er forbundet med vanen ved at være det, som, vi gennem erfaringens gentagelser er blevet vant til, er på en måde, og derfor er overbevist om, vil være sådan; her er hverken ræsonnementet eller konklusionen jo ny. Hermed er erfaringsbaseret viden overbevisning om det tilvante, dvs. den overbevisning, vi besidder, da det tidligere har vist sig at være sådan. Det er altså ud fra gentagelsen og bekræftelsen af erfaringen, at vi opnår en tilvant overbevisning, dvs. viden; erfaringens gentagelse og bekræftelse er kilden til vor viden om dette eller hint. Følgen for at opnå og sikre denne viden, der hviler på erfaringen, synes således at være: Om dette eller hint gøres en ny erfaring, denne gentages og bekræftes, denne bliver vane og følgelig viden.

Gør vi derimod en ny erfaring, vil det ændre vor vane og viden; for så er vi ikke længere overbevist om det, den tidligere erfaring sagde os. Men hvilken betydning har det, at noget ikke er, som vi tidligere var overbevist om? Måske vi kan tilnærme os en besvarelse heraf ved at vende blikket mod eksperten?⁵³

Om denne sagkyndige person, kan det siges, at denne må have gjort mange erfaringer om en bestemt sag; eksperten véd derfor meget herom. Eksperten er med andre ord en person, som har formået at udvinde en horisont, hvori erfaringer, som kan føre til viden om en bestemt sag, kan gøres. Men, som der står skrevet i WAHRHEIT UND METHODE, er det først i egentlig forstand, når eksperten er blevet bevidst om sin egen endelighed, at vi også kan kalde personen erfaren.⁵⁴ Den egentlig erfare ekspert er nemlig, gennem de mange erfaringer, som er gjort, om en bestemt sag, hvormed forudgående forventninger til sagen har vist sig forkerte, og tillige tidligere erhvervede erfaringer er omgjort, blevet bevidst om at selv som ekspert, kan man qua sin menneskelighed ikke vide alt om en sag. Vi er som mennesker i al bestemthed begrænsede, endelige. Betydningen af denne erfaring er, at den i sandhed erfare ekspert, til forskel fra den blot tilsyneladende, lige-

⁵³: Der synes her at være en interessant etymologisk forbindelse mellem ekspert og eksperiment. Online Etymology Dictionary, op.cit.: “**expert (adj.)** (...) late 14c., from L. *expertus*, pp. of *experiri* “to try, test” (see *experience*). The n. sense of “person wise through experience” existed 15c., reappeared 1825”. Begge ord bærer den samme rod og er afledt heraf, nemlig det latinske ord *experiri*; eksperimentet er prøven, eksperten er den, der har prøvet.

⁵⁴: Wahrheit und Methode: op.cit., part II, cap. II, § 3.b: „Die eigentliche Erfahrung ist diejenige, in der sich der Mensch seiner Endlichkeit bewußt wird.”

som enhver anden, der har gjort denne erfaring, nu kan forholde sig åbent til nye erfaringer; erfaringen af endeligheden åbner således for nye erfaringer.

Erfaringen åbner altså én mod nye erfaringer. Men det forhold at hele ens viden eller væsentlige dele heraf på denne vis bliver ændret med erfaringen, betyder, at vi nu kan opnå ny viden om den sag, hvorom erfaringen er gjort. At denne viden ikke er, som vi antog, og at erfaringen altid allerede er erfaring af ugyldighed, forudsætter dog en forudgående erfaring af eller forventning til sagen, som er blevet anset som gyldig. At vi altid allerede har en forudgående forventning til sagen, og på forhånd antager denne som gyldig lader til at være en grundlæggende forudsætning.⁵⁵ Her synes der dog at være overset et aspekt af den bevidstgjorte, menneskelige erfaring: For forholder det sig ikke til tider sådan, at vi gør en erfaring, selvom vi ikke på forhånd véd, hvad vi kan forvente, og derfor famler i blinde; og dog alligevel søger?

Dér, hvor vi ikke véd, hvad vi kan forvente om en bestemt sag, synes vi også at kunne søge og gøre erfaringer; og her hviler hverken viden, vane eller forventninger, som på forhånd er gjort gældende til sagen. Når vi ikke véd, hvad vi kan forvente, og således ikke på forhånd har forventninger til en sag, som er ophævet til et bevidst niveau, kan disse derfor ikke afvises, idet vi gør en erfaring om noget.

⁵⁵: *ibid.*: „In der Tat ist, wie wir sahen, Erfahrung zunächst immer Erfahrung der Nichtigkeit. Es ist nicht so, wie wir annahmen. Angesichts der Erfahrung, die man an einen anderen Gegenstand macht, ändert sich beides, unser Wissen und sein Gegenstand. Man weiß es nun anders und besser, und d.h.: Der Gegenstand »hält nicht aus«. Der neue Gegenstand enthält die Wahrheit über den alten.“ Om viden har vi i de sidste afsnit fulgt den argumentation, som vi kan læse i *Wahrheit und Methode*. Det kan her med rette indvendes, at der sker en sammenblanding af forskellige erfaringsniveauer; nemlig, mellem et førbevidst, eksistentielt niveau for erfaring, som gør sig gældende i alle mennesker, og et bevidst, personligt niveau for erfaring. Erfaringen på det førbevidste, eksistentielle niveau er vi ikke selv herre over; her er den allerede sket os, før vi opnår bevidsthed herom. Her befinder vi os altid allerede i den sandhedsskeen, som vi kan læse om sidst dér: *ibid.*: part III, § 3.c: „Wir sind als Verstehende in ein Wahrheitsgeschehen einbezogen und kommen gleichsam zu spät, wenn wir wissen wollen, was wir glauben sollen.“ Gør vi en erfaring, kan vi så at sige ikke vælge den fra på dette niveau; den sker os, om vi vil det eller ej. Omvendt forholder det sig med erfaringen, når den ophæves fra det førbevidste til det bevidste, personlige niveau, såsom når en ekspert gør en erfaring om en bestemt sag. Her er det muligt for eksperten at forholde sig dogmatisk og lukket til erfaringen og fravælge den, eller at være imødekommende, åben og forholde sig til, hvad den har at sige, når den nu er gjort. Det er denne bevægelse fra det førbevidste til det bevidste, som synes at ligge udtalt, når vi læser dér, hvor det førbevidste svarer til den horisont, hvorudfra vi handler, eller med andre ord det vanlige, som vi kan læse i *A Treatise of Human Nature*: *op.cit.*, lib. I, part III, cap. VIII: “The custom operates before we have time for reflection.” Men eftersom vi spørger til betydningen af ordet »eksperiment«, som er en søgt erfaring, forholder vi os allerede bevidst eller reflekteret i forhold til, hvad den har at sige os. Det er således på dette bevidste niveau for erfaringen, at kritikken af det, som vi kan læse i *Wahrheit und Methode*, befinder sig i det følgende, eftersom skellet og bevægelsen mellem disse niveauer i erfaringen synes at være udtalt dér i teksten.

At vi kan læse, at både ens viden og det, hvorom en erfaring gøres, begge ændres med erfaringen, synes derfor på den ene side indlysende. Idet en erfaring gøres, udvides ens horisont, man opnår en øget og bedre viden, og der kommer et nyt syn på det, hvorom erfaringen er gjort. Men på den anden side, at dette nye, dvs. det, hvorom erfaringen er gjort, samtidig indeholder sandheden om det, som var, inden denne erfaring, forudsætter, at vi på forhånd besad en viden om det, eller i alle fald havde en forventning hertil.

Nok kan vi sige, at med en søgt erfaring om noget, hvorom vi tidligere intet vidste, afspejles vores tidligere uvidenhed om dette i selve det, hvorom erfaringen er gjort. Her vidste vi ikke om noget var muligt, og dog søgte vi alligevel erfaringen. Med erfaringen kan vi nu se, hvad vi ikke tidligere besad en viden om, men kun kunne håbe på. At vi ikke forud besad en viden, synes dog ikke at sige noget om det, hvorom erfaringen er gjort, men derimod kun noget om vores egen tidligere uvidenhed; at vi ikke tidligere vidste, hvad vi kunne forvente og derfor blot nærrede et håb, men nu bedre véd. Når noget tidligere kun var for os som mulighed, men med erfaringen heraf nu faktisk er oplevet, indeholder det altså ikke altid sandheden om en tidligere viden i det nye, da vi ikke tidligere havde opdaget og oplevet det.

Det er måske på denne vis, at forventningen adskiller sig fra håbet, til trods for at de begge griber ind i den fremtid, som endnu ikke er. Fremtiden er for forventningen det fortidiges gentagelse; i forventningen råder vanen, hvormed vi forventer det tilvante. Således kan vi ikke forvente en erfaring, for erfaringen omstøder og negerer netop forventninger; erfaringen bestrider de af vanen drevne forventninger, som virker ind ved at forvente det forgangne. Kun håbet, hvor det menneskelige sind ikke er blevet forpurret, anticiperer det, som endnu ikke er, og som ligeledes endnu ikke har været. Kun i håbet kan erfaringen foregribes; her tages del i det, som endnu er på vej, og som må føre til nye erfaringer. I håbet lever den bevidste drøm om det bedre, nye og anderledes, og i opfyldelsen hen mod dette må af vanen frembragte forventninger blive omstødt, væltet og afvist, ligesom nye må komme til og blive dannet. Det er således kun ved at søge håbets vilde ønsker, at erfaringer egentlig kan foregribes; og det gælder såvel dér, hvor erfaringer negerer allerede etablerede forventninger, som dér, hvor ingen forventninger hviler, og vi synes at famle i blinde imod det, som endnu ikke er.

Når vi hermed søger en erfaring, synes vi at blive ledt af ønsket om det bedre. Håbet er således en fremadskuende bevægelse mod det, der endnu er på vej, som den bevidste drøm har foregribet, til forskel fra forventningen, der blot skuer ind i fremtiden med fortidens tilvante øjne. Håbet foregriber dog også erfaringen ved at lade den tale ind i den situation, hvori vi befinder os. Bevæget forskyder vi også her vor horisont med det, som sker os, og som vi søger; en forskydning ind i det håbefulde ukendte. At enhver erfaring gøres ind i en bestemt situation, og at den forstås herudfra, er dog som sagt ikke ensbetydende med, at den hermed altid omgør eller afviser en bevidst forventning. Dette forekommer. Men den kan også gøres, hvor sådanne forventninger ikke eksisterer; hvor vi frem for at gætte på, om vi kan forvente dette eller hint for sådan er vi tilvante, blot spørger: Kan vi håbe på dette?

§ 10. Eksperimentets udfald. Eksperimentet synes således at kunne føre til ét af to mulige udfald: gentagelse og negationserfaring, hvor denne sidste enten synes at kunne ske, hvor der er forventninger, eller hvor der ikke hviler forventninger. Fører eksperimentet til en gentagelse af en erfaring, vil det sige, at vi ikke gør en egentlig erfaring, for denne har vi allerede gjort. Her bekræftes og styrkes en allerede gjort erfaring; så selvom gentagelsen i visse aspekter kan vise sig forskellig fra den oprindelige erfaring, så ændrer det ikke ved den overordnede forståelse, men medfører blot en uddybning og nuancering heraf; hvilket vil sige af det, hvorom erfaringen er gjort. Her synes vi at kunne sige, at vi er mere sikre på vor viden og véd mere, men ikke anderledes.

Modsat forholder det sig med det eksperiment, som medfører den negationserfaring, hvor der hviler forventninger. Her gøres nemlig en erfaring, som omstøder ens forventninger til en sag og ens viden herom. Denne erfaring overbeviser os om, at noget, som vi før troede, var korrekt, er forkert, og tvinger os således til at tilpasse vor opfattelse delvist eller i sin helhed i overensstemmelse med denne nye og uvante erfaring; en erfaring som hermed bringer forståelsen til et nyt, højere og bedre kvalificeret niveau i hierarkiet af den samme sags mulige udlægninger. Her kan vi have søgt et håbs anticiperede drømme om noget bedre, og ikke blot være ledt af forventningens desillusionerede forestilling om gentagelsen af det samme; søges her det bedre, søges ens forventninger

også væltet og afvist. Når en sådan erfaring er gjort, hvor forudgående forventninger er negeret, synes vi således at kunne sige, at vi nu véd bedre; et muligt og håbefuldt bedre.

Endeligt kan eksperimentet føre til en erfaring, hvor der ikke hviler forudgående forventninger, men blot et forudgående håb. Med håbet føres vi her til en mulig sandhed, som erfares, hvormed også håbets mulighed afsløres; i stedet for håbet har vi hermed erfaret det vilde ønske. Her er erfaringen en erfaring af noget uventet, som kun kunne håbes på, hvormed ingen tidligere erfaring eller forventninger omstødes, og hvorudaf en ny helhed kommer frem og lader sig åbenbare. Intet negeres her ud over uvidenheden. En sådan erfaring indeholder således intet ud over en mulig sandhed om sig selv; intet ud over det som drømmen herom kunne foregribe. Her kan vi ikke blot sige, at vi nu véd mere eller bedre, men at vi véd, hvad vi ønskede at vide. Hvor der før en sådan erfaring således blot var håbet, er nu kun denne ene mulige udlægning som helhed tilgængelig; en mulig udlægning som dog kan have ført til, at et håb gennem eksperimentet er blevet opfyldt. Så selvom eksperimentet kan føre til to mulige udfald, hvoraf den anden synes at kunne ske ud fra to forskellige udgangspunkter, vil de alle komme af en bevidst søgen.

Når vi søger en erfaring, eksperimenterer vi; denne erfaring opstår ikke tilfældigt. Men hvad er det, vi søger? Vi søger en åbenbaring af en sag. Vi er således allerede bevidste om, at vi vil erfare noget, idet vi eksperimenterer, om end vi ikke nødvendigvis præcist véd hvad, men kun kan håbe herpå. Hermed synes det, at vi søger en erfaring, at få betydningen, at vi er rettet mod noget og har et sigte med det, vi gør; vi vil det med vor egen vilje.

§ 11. Intention og handling. Måske dette, at vi bevidst søger erfaringen, er det, som menes med intention, når vi i AN INTRODUCTION TO THE PRINCIPLES OF MORALS AND LEGISLATION kan læse, at det, vi vil, og som vores vilje angår, kan benævnes det intentionelle.⁵⁶ Således er det intentionelle det objekt, vi med forsæt er rettet mod; nemlig, en tilsigtet handling, en tilsigtet konsekvens af en handling eller begge. Det intentionelle

⁵⁶: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation: Jeremy Bentham, 1780, cap. VIII: "First, then, the intention or will may regard either of two objects: 1. the act itself: or, 2. its consequences. Of these objects, that which the intention regards may be styled *intentional*."

ved handlingen, konsekvensen eller begge går her forud for deres skeen, hvormed det er i forestillingen, inden en handling forekommer og det, som følger med og efter handlingen; det synes at være en indre vilje, som medfører et ydre udtryk. Forestillingen kan således være en intention, der forud for handlingen er rettet mod det intentionelle, hvor det intentionelle her enten kan være det tilvantes forventning om en gentagelse af det samme, dvs. det som er uden nyt ræsonnement eller ny konklusion, eller det kan være en bevidst drøm om noget bedre, om det som endnu ikke er. Det, som vi forventer, er jo noget, vi allerede har erfaret eller oplevet, mens det, som vi håber, endnu ikke er oplevet, men derimod foregrebet gennem forestillingens fremtidsglimt. Det synes at være her i forestillingen, at et eksperiment påbegyndes, når vi har viljen til at opnå noget bedre; hvilket vil sige, at eksperimentet også kan begyndes ud fra forestillingens drømme, og således ikke blot gennem sanseindtryk, der, som vi tidligere kunne læse, er begyndelsen til åbenbaringen af naturens sande former.

Noget søges bevidst, idet det søges; måske eksperimentet slet ikke har sin begyndelse i sanseindtryk men derimod i forstanden, hvor det intentionelle, den erfaring som søges, allerede er foregrebet i håbet, inden handling impliceres. På denne vis synes sanseindtryk først at følge efter forestillingens foregribelse af en søgt erfaring; eller med andre ord kommer sanseindtrykkene først, når håbet er blevet vendt udad og er resulteret i handling. Hermed synes eksperimentet at følge intentionen ud fra ræsonnementet implikation: *Givet* intention om søgt erfaring, *da* udført eksperiment. Uden intentionen, intet eksperiment; intentionen implicerer eksperimentet.

Måske er det denne implikation, vi kan læse om i EXPLANATION AND UNDERSTANDING, hvormed vi kan ræsonnere: *Givet* intention om at frembringe noget, *da* overvejelse over at frembringe noget; *givet* noget ikke kan frembringes uden noget bestemt andet gøres, *da* gøres noget bestemt andet; og altså gøres noget bestemt andet.⁵⁷ Hermed implicerer intentionen konklusionen som den handling, der skal føre til, at noget frembringes. Det,

⁵⁷: Explanation and Understanding: op.cit., cap. III, sect. 4: "A intends to bring about *p*. | A considers that he cannot bring about *p* unless he does *a*. | Therefore A sets himself to do *a*." Denne praktiske syllogisme synes at være en nuancering og præcisering af den mere oprindelige, som vi bl.a. kan læse i De Motu Animalium: Aristotle, 1995, 701a: "'I need a covering, and a cloak is a covering; I need a cloak. What I need I should make; I need a cloak; I should make a cloak'. And the conclusion, 'I should make a cloak', is an action. The action begins from a principle: 'If there is to be a cloak, then necessarily this first, and if this, then this, and at once he does this.'"

som her skal frembringes, er det forventede eller det, som kun kan håbes på, hvilket vil sige, at ud fra intentionens foregribelse af det forventede eller det håbefulde impliceres den handling, der fører til, at dettes frembringelse bliver mulig; det er således ved at gøre noget bestemt, at noget tilvant eller ønsket kan frembringes.

Nu kan vi også læse, at det, som vi gør, og det, som herefter frembringes, er forandringer; dvs. resultatet af vores handlinger og konsekvenserne heraf er transitionen af noget fra en tilstand til en ny.⁵⁸ Men hermed synes det, vi gør, og konsekvenserne heraf, ikke at være den samme forandring. Resultatet af vores handlinger synes at være forskellig fra det, som frembringes. Dette vil med andre ord sige, at det, som vi gør, implicerer en forandret tilstand, dvs. handlingens resultat, hvorved en anden forandrings mulighed, konsekvensen af handlingen, er frembragt. Betingelsen, for at en forandring fra en tilstand til en anden kan frembringes, er således, at handlingen udføres; udføres handlingen ikke, produceres tilstandsforandringen som konsekvens heller ikke. Det er handlingens resultat, som fører til, at en konsekvens som mulighed frembringes; hvor handlingen ophører, synes dens konsekvens som mulighed at opstå eller blive initieret. Handlingens resultat er påbegyndelsen af dens konsekvens.

Er den forandring, som resultatet og konsekvensen af handlingen har impliceret, forestillet og ønsket forud for handlingen, og er handlingen udført for at opnå konsekvensen, kan konsekvensen betragtes som det intentionelle ved handlingen. Men hermed må det resultat, som kommer af handlingen, og de konsekvenser, som følger, tillige vidne om det intentionelle, som er i forstanden; det må være det tilvantes eller håbets materialiserede manifestation. I sit ydre udtryk, som en handling har impliceret som resultat og konsekvens, er det hermed i princippet gjort muligt for andre at observere og vurdere det intentionelle; tilstræbt og udtrykt gennem handling kan det intentionelle ikke længe være skjult for andre, heller ikke selvom det kan betvivles, om noget i grunden er intenderet og i så fald hvilket aspekt, en intentionel forestilling håbefuldt er rettet mod og tilsigtet stræber efter.

⁵⁸: Explanation and Understanding: op.cit., cap. II, sect. 8: "The thing done is the result of an action; the thing brought about is the consequence of an action. Primarily, the things done and brought about are changes (events). Changes are transitions from one state of affair to another."

I eksperimentet er det erfaringen, som tilstræbes. Hermed må det intentionelle også her manifestere sig i en handling, hvormed erfaringen gøres mulig. Men på denne vis synes eksperimentet at blive udført for at opnå noget andet; med erfaringen er eksperimentet forbi. Det er måske dette, der menes med det intentionelles adskillelse i noget endeligt og noget medialt, som vi kan læse i AN INTRODUCTION TO THE PRINCIPLES OF MORALS AND LEGISLATION. Således står skrevet, at det intentionelle enten kan være endeligt eller medialt, hvor det sidste vil sige værende efter begyndelsen og inden enden.⁵⁹ Er det endeligt, angiver det, hvorfor vi gør noget; er det derimod medialt, gør vi det for noget andet, som når vi eksempelvis læser en tekst *for at* spille et spil. Eksperimentet synes at være som denne form for læsning, og kan således aldrig være andet end medial; en påbegyndt handling som bringer en erfaring eller dennes bekræftelse nær. Det var jo også grundet et endeligt håb om tilpasning og udvikling af den offentlige sektor, at eksperimentet blev et håb; men hermed blev eksperimentet som håb et medie, der netop skulle føre til det endelige håb.

Når der eksperimenteres, tilsigtes således en konsekvens, der ligger i forlængelse af eksperimentet; hermed er eksperimentet blot det medium, hvorigennem en forventning kan gentages eller en håbefuld forestilling, en bevidst drøm og et villet ønske, gøres mulig som erfaring. Men hvilken erfaring er det, som vi søger, og som gøres mulig gennem eksperimentet?

Den erfaring, som søges, og som således er det intentionelle ved eksperimenter, kunne vi læse, er åbenbaringen af naturens former; men også om hvorvidt noget er muligt, vil lykkes, eller om vi kan udføre det. Hermed synes vi at kunne spørge, om det intentionelle således er, om åbenbaringen af naturens former er mulig, om åbenbaringen vil lykkes, eller om vi kan formå, at åbenbaringen frembringes? Eller måske der snarere findes to former for eksperimenter; én hvor der sigtes mod afsløringen af de sande former, og én hvor vi ikke véd, hvad vi kan forvente men derimod blot håbe, for her véd vi jo ikke, hvorvidt noget er muligt, vil lykkes, eller om vi kan udføre det?

⁵⁹: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation: op.cit., cap. VIII: "An incident, which is directly intentional, may either be *ultimately* so, or only *mediately*. It may be said to be ultimately intentional, when it stands last of all exterior events in the aforesaid chain of motives (...). It may be said to be mediately intentional, and no more, when there is some other incident, the prospect of producing which forms a subsequent link in the same chain".

I NOVUM ORGANON kan vi læse, at den eksperimenterende åbenbaring af naturens former kun er én af to mulige måder at eksperimentere; nemlig den, der bringer lys over og afslører en virknings naturlige årsag. Den anden er den, hvor eksperimentet skal bære frugt; dvs. hvor der søges et bevirket resultat.⁶⁰ Ræsonnementet synes hermed at være, at eksperimentet *enten* belyser virkningers årsager *eller* medfører virkningers virkninger.⁶¹

Gennem eksperimentet søges således mulige årsager til en virkning belyst eller dennes mulige virkninger, hvormed virkningen selv er årsag; det intentionelle ved eksperimentet synes at være enten det ene, at søge årsager, eller det andet, at søge virkninger. Hvad, vi eksperimenterende således gør, er at åbenbare disse mulige relationer, hvor den ene går tilbage og søger årsagen, mens den anden synes fremadrettet og søger virkningen. Hermed er relationen mellem årsag og virkning brudt frem. Men hvormed kan vi forstå denne relation eller forbindelse, som eksperimentet synes at føre til en afsløring af, mellem en virkning og dens årsag eller omvendt mellem en årsag og dens virkning?

§ 12. Årsag og virkning. Måske vi kan tilnærme os denne relation eller forbindelse mellem en årsag og en virkning ved at spørge, hvordan den kommer til udtryk, eller hvilket indtryk den giver. Her kan vi læse i A TREATISE OF HUMAN NATURE, at der ud over sanseindtryk, som opstår af ukendte grunde, også findes refleksionsindtryk.⁶² Refleksionsindtryk er indre indtryk, som er en tilbøjelighed, som vanen har produceret i forstanden, til at slutte fra et objekt til et andet, når adskillelige objekter gentagne gange observeres tilgrænsende i lignende enkelttilfælde. Forbindelsen eller relationen mellem årsag og virkning er en sådan forstandsmæssig tilbøjelighed.⁶³ En årsag og dens virk-

⁶⁰: The Novum Organon or a True Guide to the Interpretation of Nature: op.cit., lib. I, cap. II, aph. 99: "These we are wont to call *Light-bringing* experiments, to distinguish them from *Fruit-bearing* ones. (...) For as they are employed not to effect any result, but to reveal the natural cause in something".

⁶¹: ibid: lib. I, cap. II, aph. 117: "But our way and plan (...) is this; not to extract effects from effects, or experiments from experiments, (...) but, as rightful Interpreters of Nature, to produce causes and axioms from effects and experiments, and then from those causes and axioms new effects and experiments."

⁶²: A Treatise of Human Nature: op.cit., lib. I part I, cap. II: "Impressions may be divided into two kinds, those of SENSATION and those of REFLEXION. The first arises in the soul originally, from unknown causes. The second is derived in a great measure from our ideas".

⁶³: ibid: lib. I, part III, cap. XIV: "The idea of necessity arises from some impression. There is no impression convey'd by our senses, which can give rise to that idea. It must, therefore, be deriv'd from some internal impression, or impression of reflection. There is no internal impression, which has any relation to the present business, but that propensity, which custom produces, to pass from one object to the idea of its usual attendant." Heraf følger, at ordene ›nødvendig‹, ›forbindelse‹, ›kraft‹ mv. nærmest er synonyme.

ning synes således ikke at være logisk forbundet; denne forbindelse er derimod produceret i forstanden som en tilbøjelighed til at ræsonnere, at objekter og handlinger, der gang på gang synes at stå i en kontiguitetsrelation i en ens prioriteret rækkefølge, forenes som konjunktion. Denne konjunktion er således et internt indtryk, som kan udtrykkes: *Både* et objekt *og* et andet objekt. Men forbindelsen mellem konjunktionens objekter indgår i en prioriteret rækkefølge, hvor et objekt kaldes årsag, mens et andet kaldes virkning. I AN ENQUIRY CONCERNING THE HUMAN UNDERSTANDING kan vi læse, at en årsag er et objekt, som følges af et andet objekt; og såfremt det første ikke havde været, ville det andet heller ikke, hvilket gør sig gældende i ethvert tilfælde med lignende objekter.⁶⁴ Hermed synes konjunktionen at måtte udtrykkes som ræsonnementet implikation: *Givet* et bestemt objekt, *da* et andet bestemt objekt.

Vi forventer på denne vis, at et lignende ræsonnement eller konklusion vil gentage sig, når et objekt, som observeres tilgrænsende et andet bestemt objekt, er årsag eller virkning, da vor forstand er blevet forvænt med dette gennem tidligere gentagelser. Forbindelsen mellem årsag og virkning er således produceret i forstanden, hvormed vi er blevet forvænt med at forvente ved observation af et objekt, at dette efterfølges af et andet, da det gentagne gange har vist sig således med lignende objekter. Omvendt er vi blevet tilbøjelige til at forvente ved observation af et objekt, at et andet allerede må være forekommet, såfremt dette er i overensstemmelse med den rækkefølge som vanens ræsonnement eller konklusion har foreskrevet, således at objekterne opleves i en stadig konstant prioriteret forening.

Den nødvendige forbindelse mellem en årsag og en virkning er altså blot en forstandsmæssig tilbøjelighed, som vanen har produceret. Når vi derfor søger en virknings mulige årsager eller virkninger belyst, er disse adskillelige objekter eller handlinger, som enten er årsag eller virkning, kun forenet i forstanden. Denne forening er fremkommet gennem hyppige observationer af en konstant konjunktion mellem tilgrænsende objekter

ibid: "I begin with observing that the terms *efficacy, agency, power, force, energy, necessity, connexion,* and *productive quality,* are all nearly synonymous".

⁶⁴: An Enquiry Concerning the Human Understanding: David Hume, 1748, sect. VII, part II: "We may define a cause to be *an object followed by another, and where all the objects similar to the first are followed by objects similar to the second.* Or in other words where, *if the first object had not been, the second never had existed.*"

i lignende enkelttilfælde, hvor vi kalder det årsag, som går forud for og tangerer det, som vanligvis følger efter, mens det, som i prioriteret række følger, er dens virkning. Indtrykket af et bestemt objekt bliver således som årsag en agens, kraft, styrke og energi, som virkningsfuldt i forstanden producerer virkningen, hvilket er et andet bestemt objekt, som det forårsagende objekt med nødvendighed er forbundet med.

Sammenhængen synes at kunne udtrykkes som følgende: når et objekt opleves, *vil* et andet objekt også følge, og når det andet objekt opleves, *må* det første også have været der. Følger vi dette, vil et objekt, som er oplevet som årsag til et andet, være en tilstrækkelig betingelse for at dets virkning kan blive frembragt, ligesom virkningen nødvendigvis må forudsætte årsagen; eller kort: uden denne årsag, da ingen virkning, og uden virkning, da kan årsagen aldrig have været. Men forholder det sig altid således mellem objekter, som forårsager eller bevirkes af hinanden? Oplever vi ikke ofte, at noget ikke blot kan siges at have én tilstrækkelig årsag, men at der må være flere? Eller at en virkning nogle gange kan have forskellige årsager?

Ligeledes kan vi spørge: Hvorledes kan vi forstå det, at en årsag må tilgrænse og tangerer en virkning? Forekommer årsag og virkning kun i forlængelse af hinanden, og skal tilgrænsningen mellem dem forstås såvel temporalt som spatialt? Har årsagen altid en bestemt varighed og ved dens forsvinden, påbegyndes virkningen da?

Dørklokken ringer. I dette tilfælde synes vi at være tilbøjelige til at slutte, at årsagen, til at dørklokken ringer, er, at knappen til dørklokken trykkes ind, hvilket implicerer denne virkning; her ræsonneres: *Givet* tryk på knappen, *da* ringen fra dørklokken. Vi forventer, at klokken ringer ved trykket på knappen; der synes herimellem at være en vis regelmæssighed. Men dørklokken hænger over døren vendt indad, mens knappen sidder udenfor i hoftehøjde; disse to objekter befinder sig altså på to forskellige steder, og alligevel synes vi tilbøjelige til at slutte fra det ene til det andet. Tilgrænsningen behøver altså ikke at være spatial, men måske den derimod er temporal? Med trykkets ophør påbegyndes klokkes ringen; i tiden tangerer årsag og virkning hermed hinanden. Er trykket på knappen dog vedvarende, begynder klokken at ringe kort efter knappen er trykket ind og ophører først samtidig med, at trykket på knappen forsvinder. Således

ringer klokken ikke blot i forlængelse, men også mens trykket på knappen sker, og der er ligeledes en asymmetri mellem varigheden af trykket på knappen og dørklokkens ringen; klokken ringede ikke lige så længe, som der blev trykket på knappen. Det er tillige muligt at forestille sig, at der kunne gå en rum tid mellem trykket på knappen og en ringende klokke, hvorudfra tilgrænsningen ikke nødvendigvis synes at skulle være temporal heller. Og alligevel er vi tilbøjelige til at slutte, at det ene er årsag til det andet.

Vi synes hermed i vor forstand at kunne udstrække og indskrænke en årsags tangering af en virkning; eller med andre ord kan vi være tilbøjelige til at slutte fra en årsag til en virkning, selv hvor forbindelsen mellem dem hverken kan observeres i tid eller på et sted. Dog synes en årsag ikke at kunne være sin egen virkning eller omvendt; knappens trykken bevirkes ikke af sig selv, ligesom klokkens ringen ikke forårsager sig selv; en årsag og dens virkning kan ikke være det samme, men er derimod adskillelige objekter. Dét, hvor vi ikke kan finde en årsag, som vi kan acceptere, synes vi at kalde hekseri eller magi, som når en kanin dukker frem fra magikerens hat. Eller når dørklokken pludseligt begynder at ringe, uden at nogen er ved døren og trykker på knappen; et tilfælde som tillige synes at afsløre vores tilbøjelighed.

Dog kan det også forekomme, at trykket på knappen ikke implicerer en ringen fra dørklokken; batteriet i dørklokken kan være uden strøm. Hermed viser det sig, at trykket på knappen ikke er en tilstrækkelig årsag, til at klokken ringer; andre forhold må ligeledes være opfyldt. Udskiftes batteriet med ledningsført strøm finder vi, at et batteri med strøm ikke er en nødvendig årsag for at muliggøre klokkens ringen; andre objekter kan træde i dets sted. Måske det er dette, som menes, når vi i EXPLANATION AND UNDERSTANDING kan læse, at faktorer kan blive relativiserede til en omgivelse af andre faktorer.⁶⁵ Hermed er trykket på knappen blot en faktor, der står i forbindelse med andre faktorer, som alle spiller med, når en ringen fra dørklokken impliceres; heraf ræsonnementet: *Givet* trykken på knappen, strømtilførsel, etc., *da* ringen fra dørklokken.

⁶⁵: Explanation and Understanding: op.cit., cap. II, sect. 9: "The factors can become "relativized" to an environment of other factors. Then the cause is not "by itself," but only "under the circumstance," a sufficient or necessary condition of the effect."

Nu kan vi videre læse, at der både indgår et aktivt og et passivt aspekt, når relationer mellem årsager og virkninger søges. Først må en sammenhæng mellem årsager og virkninger aktivt føres til dens initiale tilstand, hvorefter bevægelsen i denne sammenhæng passivt må observeres.⁶⁶ Måske det aktive aspekt således er viljens ydre udtryk, der resulterer med sammenhængens initialtilstand; dvs. det er intenderede handlinger, udført for at observationer af adskillelige objekter kan foretages, hvormed en erfaring, som ønskes gjort, bliver mulig. I eksperimentet frembringes hermed som resultat af den intentionelle handling en tilstand, der som konsekvens kan føre til erfaringen af relationen mellem årsager og virkninger. Med den intentionelle handling synes ræsonnementet således at komme til orde: *Givet* intention om at frembringe erfaring af relation mellem årsager og virkning, *da* overvejelse over at frembringe denne; *givet* denne ikke kan frembringes uden handling, som resulterer i initialtilstanden, *da* handling, som resulterer i initialtilstanden; og altså handling, som resulterer i initialtilstanden. Hermed implicerer handlingen initialtilstanden, der som konsekvens implicerer relationen.

Ved intentionelt at lade ens handling resultere i en forandret tilstand, hvorfra det kan lade sig gøre at observere bevægelsen mellem nogle årsager og virkninger, frembringes muligheden for at en erfaring gøres eller gentages. Gøres en sådan erfaring, sker noget, som kun kunne håbes på. Gentages den derimod, vil det medføre en dybere og mere sikker viden; men gentagelsen vidner tillige om, at det er muligt gennem handling at begynde bevægelsen på ny. Således kan intentionelle handlinger implicere gentagelsen af lignende relationer, hvor der ikke blot er et fællesskabs enighed om vurderingen af de relationer, som er lignende, men hvor disse faktisk lader sig blive frembragt på ny. Er dette muligt, kan bevægelserne blive frembragt igen og igen gennem bevidste handlinger, der fører til den tilstand, hvorudfra begyndelsen konsekvent impliceres. Her synes det muligt gentagne gange bevidst at veksle mellem forestilling, handling og observation, for at opnå en dybere og mere nuanceret viden om årsagers virkninger eller virkningers årsager.

⁶⁶: *ibid*: cap. II, sect. 10: "The discovery of causal relations presents two aspects: an active *and* a passive one. The active component is the putting of in motion of systems through producing their initial states. The passive component consists in observing what happens inside the systems – as far as possible without disturbing them."

Den regelmæssighed, som her synes at gøre sig gældende med en gjort erfarings gentagelighed, hvor en konstant konjunktion mellem en årsag og dens virkning gang på gang opleves, synes at være den, som står skrevet i A TREATISE OF HUMAN NATURE, hvor lignende objekter, der er placeret under lignende omgivelser, producerer lignende virkninger.⁶⁷ I eksperimentet er det blot intenderede handlinger, der synes at implicere lignende objekters placering under lignende omgivelser, hvor der ud fra en lignende observation frembringes et lignende ræsonnement eller en lignende konklusion; her sker denne frembringelse ikke af sig selv, dvs. tilfældigt. Et tryk på knappen til dørklokken kan således gentages igen og igen under forudsætning af, at der er strømtilførsel etc., hvilket vil sige, at omgivelserne er ens; det, at knappen trykkes, erfares her som den virkningsfulde årsag, til at klokken ringer. Hermed synes det muligt at forudsige konsekvensen af trykket på knappen under de givne omgivelser, da den tidligere gjorde erfarings gentagne bekræftelse har gjort os tilbøjelige til at forvente dette ræsonnement eller konklusion på ny.

Det er denne eksperimenterende tilgang, som synes at blive benyttet i fysikken, hvor regelmæssigheder i naturen kan konstateres og bekræftes. Således kan vi læse i THE POVERTY OF HISTORICISM, at der med eksperimentets brug i fysikken indføres artificiel kontrol og isolation for derigennem at sikre, at ens betingelser frembringer bestemte virkninger ud fra en ide om, at hvor omgivelserne er lignende, vil lignende ting ske.⁶⁸ Ved at observere distinkte objekters bevægelse under bestemte isolerede og gentagelige omgivelser, er det muligt at opleve den forbindelse, som forstanden producerer, mellem adskillelige, faktiske objekter, som kan bekræfte et forudgående håb. Bekræftes denne forstandsmæssige forbindelse gentagne gange gennem stadig kontrol og isolation, vil det sige, at den viden, som er erfaret, om relationen mellem objekterne under de givne omgivelser konfirmeres; kun når en ny erfaring gøres med lignende objekter under tilsyneladende ens omgivelser, hvormed et nyt ræsonnement eller en ny konklusion erfa-

⁶⁷: A Treatise of Human Nature: op.cit., lib. I, part III, cap. VIII: "*like objects, plac'd in like circumstances, will always produce like effects*".

⁶⁸: The Poverty of Historicism: op.cit., part I, cap. 2: "Physics uses the method of experiment; that is, it introduces artificial controls, artificial isolation, and thereby ensures the reproduction of similar conditions, and the consequent production of certain effects. This method is obviously based on the idea that where circumstances are similar, similar things will happen."

res, kan den tilvante viden, som eksperimentet under de isolerede omgivelser har frembragt, omstødes og negeres.

På denne vis gør eksperimentet sig gældende inden for naturvidenskaben eller i al fald fysikken; men har eksperimentet kun gyldighed, hvor naturen berøres? Måske er der en lighed mellem eksperimenter i fysikken, og at søge åbenbaringen af naturens former; men her søger vi jo en forståelse af eksperimentet, hvor håbet er, at det kan føre til tilpasning og udvikling af den offentlige sektor. Og idet dette håb tages alvorligt, synes vi at kunne afvise, at eksperimentet kun hører til, hvor sammenhængen mellem årsager og virkninger i naturen berøres, da de udfordringer, som den offentlige sektor står over for, snarere er sociale, hvilket vil sige, at eksperimentet her skal føre til sådanne svar. Men hvordan kan eksperimentet således gøre sig gældende, når objektet ikke er naturen men det sociale? Udføres eksperimenter inden for det sociale på lignende betingelser med eksperimenter i fysikken?

§ 13. Eksperimentets sociale variant. Nu kan vi i EXPLANATION AND UNDERSTANDING læse, at årsagsforklaringer, hvor tilstrækkelige årsager søges, ikke har direkte betydning for undersøgelser af en social variant, om end de kan have indirekte betydning, hvilket for det første gælder, når de virker ind på efterfølgende menneskelige handlinger, eller for det andet, når de kommer af forudgående menneskelige handlinger.⁶⁹ Hermed synes en forudgående forestilling at kunne forbindes med en efterfølgende gennem en relation mellem to objekter eller handlinger. En intention om at komme ind kan således forbindes med en andens om at lukke op gennem dørklokkens ringen. Her kan den første ræsonnere: *Givet* ønske om at komme ind, *da* overvejelse over at komme ind; *givet* det ikke er muligt at komme ind, uden at knappen til dørklokken trykkes ind, *da* trykkes knappen ind; og altså trykkes knappen ind. Dørklokkens ringen observeres af den anden, som forbinder det med et tryk på knappen ud fra det implikative ræsonnement, hvor målet følger midlet: *Givet* tryk på knappen, *da* dørklokkens ringen. Den anden kan

⁶⁹: Explanation and Understanding: op.cit., cap. IV, sect. 2: "causal explanations which look for sufficient conditions are not *directly* relevant for historical and social research. (...) But they may be indirectly relevant in two typical ways. One is when their *explananda* have interesting "effects" on subsequent human affairs. The other is when their *explanantia* have interesting "causes" in antecedent human actions and conditions. The role of the causal explanation proper is often to link the nonhumean causes of its *explanans* with the nonhumean effects of its *explanandum*."

i forlængelse ræsonnere, at én har trykket knappen grundet overvejelse over at komme ind i overensstemmelse med det første ræsonnement, hvilket kan medføre den andens ræsonnement: *Givet* intention om at lade den første komme ind, *da* overvejelse over at lade den første komme ind; *givet* at den første ikke kan komme uden at døren åbnes, *da* åbnes døren; og altså åbnes døren. Hermed forbindes den førstes intention om at komme ind med den andens overvejelse over at lade den første komme ind gennem relationen mellem trykket på knappen og dørklokkens ringen. Her synes det interessante således ikke at være regelmæssigheden, hvormed dørklokkens ringen opstår, men derimod forbindelsen mellem den intention, der forårsager trykket på knappen, og den menneskelige reaktion, som forårsages af dørklokkens ringen. Et lignende ræsonnement synes at gøre sig gældende, hvor administrative regler implicerer den offentlige leders pressede reaktion. Måske der hermed er en fundamental forskel mellem at udføre eksperimenter i fysikken, hvor årsager og virkninger i naturen søges åbenbaret, og sociale eksperimenter, som omhandler menneskelige intentioner og handlinger.

Nu kan vi tillige læse i *THE POVERTY OF HISTORICISM*, at betingelserne for at udføre sociale eksperimenter synes begrænsede set i forhold til fysikkens, de kan ikke på samme vis bevidst varieres.⁷⁰ Sociale eksperimenter har i udførelsen således andre og mere vanskelige betingelser, når der søges viden om en sammenhæng mellem årsager og virkninger. De færre bevidste variationsmuligheder synes også at betyde, at eksperimenter ikke på samme vis kan kontrolleres og isoleres, da det er gennem variation, at relevante betingelser for at en sammenhæng mellem årsager og virkninger kan opleves.

Denne mangel på mulighed for variation er måske forbundet med, at eksperimenter, hvis objekt er naturen, kan manipuleres udefra, dvs. en tilstandsforandrende handling kan resultere i initialtilstanden, uden at denne forandring virker ind på årsagerne og virkningerne og deres forbindelse til hinanden. En sådan manipulation er derimod ikke mulig i de sociale eksperimenter; her skal tilstanden manipuleres indefra af den, der søger en erfaring eller en gentagelse heraf ifølge *EXPLANATION AND UNDERSTANDING*.⁷¹

⁷⁰: *The Poverty of Historicism*: op.cit., part III, cap. 25: "It is quite another matter if we admit that, in practice, it is often very difficult for the social scientist to choose and to vary his experimental conditions at will. The physicist is in a better condition although he too is sometimes faced by similar difficulties."

⁷¹: *Explanation and Understanding*: op.cit., cap. IV, sect. 9: "The systems ("fragments of the history of a world") which experimental science studies can be manipulated by an outside agent. This agent has learnt

Søger vi således åbenbaringen af en af naturens former, kan dette ske ved, at en handling resulterer i initialtilstanden, hvorfra naturens regelmæssige bevægelse passivt kan observeres. Her er det muligt udefra at erfare en konstant forbindelse, hvor lignende årsager konstant implicerer lignende virkninger som ved dørklokkens ringen forårsaget af trykket på knappen; hvad, der her er lignende, forstås kun udefra. Søges derimod en åbenbaring af en social regel i et fællesskab, skal en handling ikke blot resultere i en initialtilstand, som kan siges at være lignende efter et udenforstående fællesskabs billede. Dette billede synes ligeledes at skulle kunne gøre sig gældende dér, hvor en bevægelse meningsfuldt kan siges at følge en regel. Den, som søger en sådan erfaring, kan ikke blot stå udenfor, men må tage del i og aktivt frembringe en meningsfuld bevægelse, som også må kunne give den samme mening for det observerede objekt.

Desuden kan i *THE POVERTY OF HISTORICISM* læses, at da der ikke findes nogen bevægelse i samfundet, der svarer til de fysiske legemer, er der ingen sådanne sociale love.⁷² Sådant som naturens former søges åbenbart gennem det naturvidenskabelige eksperiment, sådan kan det sociale eksperiment ikke være; her synes det at være noget andet, som søges. Udfaldet af sociale eksperimenter bliver ikke en regelmæssighed, som er den samme som muligheden for at forudsige en dørklokkens ringen. For hvor en naturlig regelmæssighed på denne vis synes at angive, hvad fysiske legemer kan gøre, og derfor vil gøre, angiver sociale regler og love i samfundet, hvad man må og ikke må gøre i et fællesskab. På denne vis synes de sociale regler ikke blot analog med befalingen, men også kædet sammen med intentionen hos den eller dem, der handler. Handlinger synes at komme af et ønske om, at de skal resultere i eller frembringe noget bestemt, ikke fordi de følger en lov, selvom en tendens kan spores *ex post actu*.

Disse forskelle mellem fysiske eksperimenter og sociale eksperimenter såsom variationsmuligheder, position, hvorudfra eksperimentet kan gøres, samt den erfaring, som det kan føre til, kommer måske af, at objektet er fundamentalt anderledes, nemlig ved at det

to reproduce the initial states of the systems under conditions where they would not otherwise originate. From repeated observations he then gets to know the possibilities of development inherent in the system. This system which social scientist study cannot, as a rule, be manipulated by outside agents. Instead they can be manipulated by inside agents.”

⁷²: *Poverty of Historicism*: op.cit., part IV, cap. 27: “Since there is no motion of society in any sense similar or analogous to the motion of physical bodies, there can be no such laws. | But, it will be said, the existence of trends or tendencies in social change can hardly be questioned”.

er subjekter og således ikke naturen. Hermed er det mennesket, som fører til de begrænsede variationsmuligheder, den ændrede position og den tendens, som kan udledes af handlingerne. Men hvorledes er sammenhængen mellem årsager og virkninger, når den erfaring, som er mulig, er en tendens, hvilket vil sige, at vi i en vis udstrækning vil gøre det samme, dog uden at dette kan ophøjes til en lov som i naturen?

Måske sammenhængen mellem årsager og virkninger her er en kvasisammenhæng eller en kvasiforbindelse, da mennesket, som vi kan læse i DIE ERKLÄREN: VERSTEHEN-KONTROVERSE IN TRANSZENDENTAL-PRAGMATISCHER SICHT, har en kvasinatur, hvor intet ligger fast, hvilket er forskelligt fra naturen.⁷³ Nu kunne vi tidligere læse, at enhver sammenhæng mellem årsager og virkninger er en forstandsmæssig tilbøjelighed, frembragt af vanen, til at slutte, at der er en forbindelse mellem adskillelige objekter; men hvor denne sammenhæng i naturen opleves som en konstant konjunktion, som når forbindelsen mellem trykket på knappen og dørklokkens ringen observeres, da synes sammenhængen ikke konstant, når objektet er subjekter, som observeres. Sammenhængen mellem årsager og virkninger er her ikke blot en forstandsmæssig forbindelse af uafhængige objekter, men samtidig er den bundet til et bestemt fællesskab i forhold til hvilket en vurdering af, hvorvidt en bevægelse, dvs. menneskers reaktioner og handlinger, følger en regel, kun kan ske. Sammenhængen mellem årsager og virkninger synes her at være en kvasisammenhæng, da den ikke er ahistorisk, og på denne vis følger den menneskets kvasinatur, hvor en regelmæssighed i handlingerne ikke ligger fast, men hvor der alligevel kan observeres nogle tendenser med en vis naturlighed i overensstemmelse med et bestemt fællesskabs regler.

Nu kunne vi også læse, at et menneskes kvasinatur kan fæstnes og transcenderes. Men hvorledes kan vi forstå dette, at noget, som ikke ligger fast, på den ene side kan fæstnes og på den anden transcenderes? Hvad er det som fæstnes? Og hvordan kan dette transcenderes?

⁷³: Die Erklären: Verstehen-Kontroverse in Transzendental-Pragmatischer Sicht: Karl-Otto Apel, 1979, part II, cap. 2, §3: „Gerade der Umstand, daß die *Quasi-Natur* des Menschen, im Unterschied zur *ersten Natur*, niemals eindeutig festliegt, sondern z.B. mit Hilfe von Sozialwissenschaft künstlich fixiert oder transzendiert werden kann, enthielt den entscheidenden Hinweis auf eine weitere Dimension sozialwissenschaftlicher Thematisierung der Menschlichen Quasi-Natur“.

Måske den menneskelige kvasinatur, som kan fæstnes, er menneskers handlinger *ex post actu*, hvormed et fællesskabs tendenser ud fra observation kan blive mulige at udlede. Søges hermed en erfaring af menneskers handlinger, og altså en åbenbaring af en tendens, synes tilstandsforandringen, hvormed lignende observationer kan foretages gentagne gange, ikke blot at skulle ske indefra af én, der er rettet ind efter samme billede, men det skal samtidig undgås, at udfaldet ikke forstyrres af det menneskelige objekts refleksion, som vi kan læse.⁷⁴ Det menneskelige objekt skal således undgå at reflektere over sine egne handlinger og intentioner, da en sådan refleksion kan medføre, at noget andet gøres under lignende omgivelser, hvilket kan forstyrre den søgte erfarings udfald. Denne manglende refleksion synes at skulle sikre en gentagelighed, hvormed en tendentiell regelmæssighed i handlingerne kan vise sig, når de er udført. Dette muliggør en meningsfuld forudsigtelse under de bestemte omgivelser; på denne vis synes åbenbaringen af den tendentielle regelmæssighed i et bestemt og begrænset fællesskab at svare til naturens former og love, om end det kun kan være med begrænset sandsynlighed. Herudaf kan ræsonnementet, som er en implikation udledes: *Givet* en bestemt tendens, *da* sandsynlighed for bestemt handling.

Men er en sådan erfaring intentionen med eksperimentet, synes det at sætte selve menneskets natur på spil, for vi forholder os i forstanden til de handlinger, som vi har udført og skal udføre, ligesom vi overvejer alternativer, og i forestillingen foregriber fremtidige muligheder med vore drømme og håb. For at sikre gentageligheden af den menneskelige kvasinatur skal dets natur tilsidesættes; vanskeligheden ved at uddrage tendentielle regelmæssigheder overkommes således ved at sikre, at de menneskelige objekter ikke forstyrrer udfaldet ved at initiere en refleksion over eksempelvis en handling, som er kommet for vane; og dette sker paradoksalt nok i en bestræbelse på at kunne gøre en erfaring af, hvordan mennesker naturligt handler i et fællesskab.

Det sociale eksperiment fører hermed til en åbenbaring af, at under bestemte omgivelser i et bestemt fællesskab vil det menneskelige objekt tendere at handle i overensstemmel-

⁷⁴: *ibid*: part III, cap. 1, §5: „Im Falle der Soziologie jedoch läßt sich kaum bestreiten, daß ihr quasinomologischer Typ von sich aus Unvermeidlicherweise an einer von Reflexion nicht gestörten »Reifikation« der menschlichen Subjekt-Objekte der Wissenschaft interessiert muß und insofern *ceteris paribus* einer Kontrolle von (uninformierten) Menschen durch andere Menschen (denen durch Wissen Macht zuwächst) Vorschub leistet.“

se med en regel, som kan observeres ex post actu. Menneskets handling tenderer under bestemte omgivelser at følge en regel. Som objekt i det sociale eksperiment med handlingen fæstnet og summeret til en tendens synes mennesket på denne vis at være udsat for en reificering. Det menneskelige objekt bliver en ting uden tanke eller reduceret til en handling.

Hermed synes udfaldet af det sociale eksperiment, hvor handlinger fæstnes, kun at være en erfaring af et øjebliksbillede af faktisk udførte handlinger i et bestemt fællesskab. Erfares en regelmæssighed i disse handlinger kan den måske forstås som det ydre udtryk af enten en indre vanemæssig tilbøjelighed til at gøre noget, eller et håb om at frembringe noget og derfor gøre noget. Således vil en handling enten vidne om vanen eller håbet i det fæstnede, ydre udtryk. Men hvormed kan fæstnede handlinger, der synes at være vanens eller håbets ydre udtryk, og som ligeledes efter gentagne observationer af lignende enkelttilfælde tenderer en regelmæssighed, forstås? Hvorledes kan handlinger meningsfuldt være vanens og håbets ydre udtryk? Og ville vi kalde vanen eller håbet handlingens årsag?

En vanedrevet handling synes at adskille sig fra en håbefuld handling, ved at den udføres, inden vi når at reflektere, hvorimod den håbefulde handling udføres for at gøre eller frembringe noget bevidst. Hvad vi af vanen er blevet tilbøjelige til at gøre, synes således blot at ske som en reaktion uden videre, mens hvad vi håbefuldt gør, er vi bevidste om, idet noget tilstræbes gennem denne gøren. Vi gør det med intention. Dog synes intentionen også at gemme sig i vanen. Den vanlige tilbøjelighed til at gøre det samme synes at følge af, at sådan stræbtes noget engang efter at blive gjort og er blevet det lige siden; nu sker det helt af sig selv. Den vanedrevne handling er således også en intentionel handling, om end intentionen er fjern. Nu kan der dog ikke observeres en konstant konjunktion mellem intentionen og handlingen, da forbindelsen synes at ske i den, som udfører handlingen. Årsagen til en handling, dvs. intentionen, kan ikke observeres, som trykket på knappen, men alligevel slutter vi, at årsagen til handlingen må være intentionen. Dette er således en indre slutning og ikke en, som kommer efter hyppige observationer af adskillelige ydre objekter.

Men måske der også frembringes en forbindelse i dem, som observerer handlingen, for hermed meningsfuldt at kunne forstå handlingen. Meningen synes at kunne falde sammen med intentionen; dette sammenfald vil dog kun kunne ske, hvor der er tale om simple handlinger, som vi kan læse i THE MODEL OF THE TEXT: MEANINGFUL ACTION CONSIDERED AS A TEXT.⁷⁵ En simpel handling er således en handling, som ikke forudsætter tidligere handlinger, som når én strækker benet; her kan en intention falde sammen med handlingen ud fra ræsonnementet: *Givet* intention om at strække benet, *da* strækkes benet. Her vidner selve udstrækkelsen af benet om intentionen. En handling kan dog også gøres for at frembringe noget andet, og simpel eller ej kan den have konsekvenser, som ikke blev foregribet inden udførelsen; dvs. en handling kan have konsekvenser, som vidner om *mere* end en intention.

Det er måske derfor, at en handling kan forstås som en tekst. Således kan vi læse, at det er autonomiseringen, der bestemmer handlingen som social.⁷⁶ Udført er handlingen således frigjort fra sin ophavsmand og dennes intention, fæstnet i fællesskabets hukommelse og således blevet tilgængelig for alle, der kan *læse* den. Her kan en handling gættene åbnes af andre mod nye meningsbestemmelser, som kan af- eller bekræftes i forhold til, hvad der i øvrigt vides og kendes; uforenelige udlægninger kan blive afvejet, og den mest sandsynlige kan komme til orde. Frigørelsen gør vurderingen af handlingen mulig; bestemt som social kan den udvikle sine egne konsekvenser. En handling kan indgå i nye fællesskaber, hvor den kan få fornyet relevans og frembringe nye konsekvenser. Det er måske et sådant nyt fællesskab, der er mellem én, der søger erfaringen af tendenser i et fællesskab gennem gentagne observationer, og det fællesskab, hvori denne erfaring søges; for her søges en erfaring af en regelmæssig bevægelse gennem gentagne observationer, som kan vidne om, at bevægelserne sker, som om de følger en regel, som de handlende måske ikke selv kunne se eller i givet fald måtte se, da den handlendes selvrefleksion over en sådan regelmæssig adfærd kan forstyrre udfaldet.

⁷⁵: The Model of the Text: Meaningful Action Considered as a Text: op.cit., cap I, §B: "With simple actions like those which require no previous action to be done, the meaning (*noema*) and the intention (*noesis*) overlap."

⁷⁶: *ibid*: "In the same way that a text is detached from its author, an action is detached from its agent and develops consequences of its own. This autonomization of human action constitutes the *social* dimension of action."

Hermed kan den, som søger erfaringen af tendentielle regelmæssigheder i et fællesskab på sin vis komme til at kende den fællesskabelige kvasisammenhæng bedre end dem, som handler i det, selv kender den. Det er måske dette, der menes med, at fæstnelsen af den menneskelige kvasinatur kan transcenderes; men kan objektet, som er subjekter, selv tage del i denne overskridelse af egne handlinger som en del af et eksperiment? Er det med andre ord muligt at søge erfaringen af en udvikling, som et selvreflekterende menneske selv kan være en del af?

Nu er det håbet om tilpasning og udvikling i den offentlige sektor, der førte os til eksperimentet som det, der håbefuldt kunne føre dertil. En af de udfordringer, som er, hvor håbet er, at eksperimentet kan føre til mulige svar, er, at den offentlige leders ledelsesmæssige råderum er indskrænket til fordel for en øget administrativ andel. Her synes håbet at være, at det ledelsesmæssige råderum gennem eksperimenter kan finde nyt liv. Men hermed handler det også om, at tilpasse og udvikle relationer mellem mennesker, dvs. sociale relationer; for som vi kan læse i OFFENTLIG ORGANISATION, STRATEGI OG LEDELSE handler ledelse også om denne slags relationer.⁷⁷ For at gøre en sådan tilpasning og udvikling mulig synes fællesskabet, hvori udfordringen er, også at skulle være en del af overskridelsen. Dvs. de regler, som der handles efter, skal ikke blot observeres af andre, men de skal også indgå i en fællesskabelig overskridelse, som kan føre til nye muligheder; et sigte med et eksperiment kan jo her ifølge SLIP PARADOKSERNE LØS! være at synliggøre nye handlingsmuligheder.⁷⁸ Derfor skal der ske en overvejelse over det faktiske øjebliksbillede, som synes at skulle lede til nye håbefulde handlingsmuligheder, hvorudaf nye øjebliksbilleder kan dannes, efter nogle håbefuldt har kastet sig ind i det tilblivende. På denne vis kan reificerede menneskelige objekter, hvor en handlingstendens har vist sig, måske kombineres med muligheden for at overveje denne tendens, hvormed objektet subjektivt medvirker til at transcendere de handlinger, som det selv kan have udført.

⁷⁷: Offentlig Organisation, Strategi og Ledelse: op.cit., part I, cap. 4, §a: ”ledelse handler ikke blot om at udvikle strategi og eksterne relationer, det handler også om de interne relationer, det handler om relationer mellem mennesker.”

⁷⁸: Slip paradokserne løs!: op.cit., part D, cap. 2, §a: ”Sigtet med laboratorier er (...) at udforske og transformere et paradoks og dermed synliggøre nye muligheder for fortolkning og handling.”

Følgelig kan objektet, som er subjekter, overveje og vurdere sine egne reificerede handlinger samt deres konsekvenser, og på denne vis tilpasse og udvikle dem. Det synes at være en sådan transcendens, vi i DIE ERKLÄREN: VERSTEHEN-KONTROVERSE IN TRANSZENDENTAL-PRAGMATISCHER SICHT kan læse om. Her forstyrrer det menneskelige objekts selvrefleksion ikke, men det bringes frem som uundværlig faktor i et opgør, hvor regelmæssigheder og årsager bevidst forstås og transformeres indefra.⁷⁹ Hermed kompenseres der for øjeblikkbilledets afmenneskeliggørelse af det menneskelige objekt i det sociale eksperiment ved i forlængelse at lade en fællesskabelig overvejelse og refleksion over de reificerede handlingers tendentielle regelmæssighed finde nye udtryk, hvormed en mulig tilpasning eller udvikling kan ske i form af et nyt fælles billede af en håbefuldst udvikling, som kan efterleves. Hermed synes det sociale eksperiment at kunne bevæge sig mellem to grundlæggende billeder: Øjeblikkbilledet og ønskebilledet.

§ 14. Øjeblikkbilledet og ønskebilledet. Øjeblikkbilledet lader en faktisk tendens i et fællesskab komme til syne; dvs. reaktioner og handlinger under bestemte omgivelser, som fæstnet i fællesskabets hukommelse synes at følge en regel. Her kunne en erfaring søges af, hvorvidt følgende ræsonnement stemmer overens med, hvad der rent faktisk sker: *Givet øget administrativ andel, da indskrænket ledelsesmæssig relationsudvikling.* Dette billede kan muligvis bekræftende styrkes gennem gentagne observationer af lignende reaktioner, hvis udfald er ræsonnementet, at under omgivelser hvor den øgede administrative andel vokser for den offentlige leder, impliceres et mindre ledelsesmæssigt råderum, hvorfor lederen derfor i mindre grad udvikler de sociale relationer. Her kan billedet i begrænset udstrækning bruges til at forudsige, hvad der sker med ledelsen under de bestemte omgivelser; bevægelsen synes her at svare til åbenbaringen af virkningers årsager, som når dørklokkens ringen i forstanden forbindes med trykket på knappen. Forholdet mellem den eller dem, som observeres, og den, som søger erfaringen, er dog et misforhold præget af distance, hvor en part aktivt af en anden part bringes i en bestemt tilstand til at handle, mens den anden part passivt kan observere, hvad der

⁷⁹: Die Erklären: Verstehen-Kontroverse in Transzendental-Pragmatischer Sicht; op.cit., part III, cap. 2, § 3: „Dabei wird nun aber die *kritische selbstreflexion* der Subjekt-Objekte der Wissenschaft nicht als potentieller Störungsfaktor unterbunden, sondern im Gegenteil *als methodisch unentbehrlicher Faktor mobilisiert*: als Vehikel nämlich möglicher »Aneignung« der verdinglichten Motive und damit der Transformation von Regularitäten und Ursachen in von innen verstehbare Maximen, Regeln oder Gründe, mit denen man sich bewußt und verantwortlich auseinandersetzen kann.“

sker, og efter hyppige gentagelser frembringe et indtryk af den øjeblikkelige menneskelige kvasinatur.

Ønskebilledet kommer derimod af en overvejelse over et sådant faktisk billede, hvor objektet tager del i refleksionen; her kan det menneskelige objekt således forholde sig til de tendenser, som kan observeres i handlingerne og binde an til flere konsekvenser, end objektet i handlingen selv kunne. Det fæstnede øjeblikbillede gør det således muligt også for objektet at transcendere tendensen gennem den bevidste åbenbaring, og som konsekvens at forandre den ved i fællesskab at bidrage til et bedre billede at efterleve. Dette synes at kunne ske ved at synliggøre nye muligheder gennem håbets foregribende tanke i en forestilling, som kan deles og behandles med andre; her synes der at ske en søgen efter et fælles billede at handle ud fra. Eksperimentet skal her bære frugt; det skal føre til nye virkninger og ikke en åbenbaring af årsager. Ønskebilledet synes på denne vis at overskride øjeblikbilledet, hvilket vil sige, at handlinger nu skal udføres bedre, i det omfang omgivelserne tillader det. Om dette rent faktisk implicerer nye og bedre handlinger, kan et nyt øjeblikbillede følgelig vise.

Således vil det i det sociale eksperiment være muligt at veksle mellem udførelse og overvejelse, som kan lede til ny udførelse og følgelig overvejelse. Her inddrages det menneskelige objekt ikke blot som en ting, der er reduceret til fæstnede handlinger, men tillige som en mulighed for at åbne og højne disse handlinger til nye dimensioner. Den kundskab eller viden, om hvorvidt noget er muligt, om det vil have succes, eller om vi er i stand til at frembringe det, som er tilkommende gennem det sociale eksperiment, synes følgelig stadig at kunne transcenderes; her kan billeder, regelmæssigheder og hvor viden bestandigt få nye nuancer og efterleves på højere og mere bevidste niveauer.

Det er nu med denne forståelse af ordet »eksperiment«, når det indgår i en social sammenhæng, hvor der søges udvikling og ikke blot belysning, at vi kan søge svar på spørgsmålet om, hvilke principper, der ligger til grund for udførelsen. Her synes vi således at skulle belyse eksperimentet, når det ikke blot skal føre til en erfaring af efterlevede regler, men derimod også til en erfaring af en reflektivt bevirket udvikling. Hermed er ikke blot udviklingen, men også kundskaben om denne tilkommende, og det er

jo denne udvikling og kundskab, som synes at blive søgt med eksperimenterne i den offentlige sektor.

Part C

§ 15. **Princippets betydning.** Idet vi ønsker at spørge til principperne for det sociale eksperiment, søger vi således ikke de principper, som gør sig gældende for alle varianter af eksperimenter, som udføres. Vi søger heller ikke en eksperimentets vej, som i ethvert tilfælde kan gås efter; vi søger altså ikke en konkret vej, ad hvilken noget vil være tilkommende. Og endnu mindre søger vi her konkrete svar på de udfordringer, som den offentlige sektor står over for. Det, vi søger, er derimod netop de principper, som ligger til grund for sådanne eksperimenter, som udføres for både at opnå håbefulde svar på sociale udfordringer i den offentlige sektor og samtidig gøre kundskaben herom tilkommende; disse principper som fundamentalt følges hvor end, eksperimenter på denne vis udføres og udfoldes. Vi søger altså principperne; men hvormed kan vi egentlig forstå ordet »princip«? Hvorledes bruges dette ord?

Oprindeligt er ordet »princip« forbundet med ordene »prins« eller »fyrste« gennem de latinske ord »principium« og »princeps«; hermed synes betydningen at være, at det er det første eller fundamentale.⁸⁰ Dog synes ordet også at nære betydningen førelses- eller handlingsregel, dvs. en regel for, hvordan noget skal gøres. Reglen er jo analog med befalingen, og som sådan befaler princippet én i overensstemmelse med et fællesskabs billede, hvad der er rigtigt eller forkert at gøre; det er et billede, hvorefter man er rettet ind og oplært til at handle ud fra. Måske ordet »princip« på denne vis nærer betydningen en fundamental regel, dvs. en ufravigelig regel, som enhver handling skal kunne vurderes at være i overensstemmelse med af fællesskabet. Men hvor der således er fundamentale regler, er der måske også nogle ikke fundamentale regler, hvis befalinger, ligeledes skal være i overensstemmelse med princippet fyrstelige billede; sådanne vil dog ikke her komme til orde.

Hermed er det en åbenbaring af de fundamentale regler for det eksperiment, som skal føre til en håbefuldt tilpasning og udvikling af den offentlige sektor, vi søger. I denne

⁸⁰: Online Etymology Dictionary, op.cit.: "**principle** (...) c.1380, "fundamental truth or proposition," from Anglo-Norm. *principle*, from O.Fr. *principe*, from L. *principium* (pl. *principia*) "a beginning, first part," from *princeps* (see *prince*). Meaning "origin, source" is attested from 1413. Sense of "general rule of conduct" is from c.1532."

søgen kan vi styrke vor forståelse af det sociale eksperiment med afskrifter af faktiske handlinger, hvor der siges at blive eksperimenteret; dvs. læse om sådanne afskrifter vidner om den samme forståelse af det sociale udviklingseksperiment i dets udførelse.

Her skal eksperimentet ikke blot føre til viden om, hvordan noget faktisk er, dvs. hvilke tendenser, der gør sig gældende i den offentlige sektor. Det skal også føre til, at en ny bevægelse sættes i gang, og her en viden om, hvordan noget har mulighed for at opfylde de fælles ønsker, hvormed faktiske tendenser kan transcenderes. Og dette sidste synes at skulle ske på baggrund af en fællesskabelig selvrefleksion over de tendenser, som øjebliksbilledet har illustreret, mellem de implicerede. De sociale eksperimenter i den offentlige sektor skal altså ikke blot åbenbare tendenser, men tillige bære frugt i form af tilpasning og udvikling og følgelig viden herom; hermed kan det dog også føre til erfaring af, hvad der ikke har succes eller bærer frugt.

Eksperimentet kan således også føre til en erfaring af, at noget ikke er muligt, vil have succes eller er muligt at frembringe. Der synes med andre ord at være forbundet en risiko med at eksperimentere; og dette synes at være en risiko, som særligt er forbundet med den del af det sociale eksperiment, som skal bære frugt. For hvor øjebliksbilledet søges, synes risikoen blot at være, at det kan resultere i misvisende tendenser, som dog i forlængelse kan have indflydelse på ønskebilledet. Men hvor det fælles ønskebillede derimod søges efterlevet, synes dette at kunne føre til utilsigtede konsekvenser, for her vides jo ikke, hvorvidt noget er muligt, vil have succes, eller om det er muligt at frembringe; her kan det vise sig, at det, som frembringes, ikke er korrekt foregrebet i håbet, men derimod er uønsket. Det er måske derfor, at erfaringen af, hvorvidt noget bærer frugt, søges i mindre fællesskaber eller med få involverede. Det synes at være en sådan tilgang, vi kan læse om i ALTID I BETA. Her skal den del af det sociale eksperiment, som skal bære frugt, først udføres i mindre skala med kun ganske få involverede.⁸¹ Gøres således en succesfuld erfaring i overensstemmelse med det efterlevede ønskebillede, dvs. medfører det nye, ønskværdige tendenser, kan det udbredes; viser konsekvensen

⁸¹: Her kan vi læse et spørgsmål, der ganske vist bruger et naturvidenskabeligt eksperiment som metafor, men som alligevel synes at vidne om denne tilgang til eksperimentet i den offentlige sektor: Altid i beta: Christian Bason, 2008, cap. 3, §b: "Så hvorfor ikke prøve medicinen af i en skala, hvor det i første omgang kun er ganske få, som bliver ekstraordinært hurtigt raske, eller ekstraordinært syge, inden vi giver medicinen til alle?"

sig derimod uønsket, og således hverken at føre til tilpasning eller udvikling, synes det at skulle medføre et ændret ønskebillede, så det er i overensstemmelse med, hvad der har vist sig at være faktisk umuligt.

Det er således ikke uden risiko at udføre sociale eksperimenter i den offentlige sektor såvel indadtil som udadtil; men dette er en risiko, som der synes at være en villighed til at løbe i håbet om en mulig udvikling, da eksperimenter rent faktisk udføres. Omvendt er det dog også en risiko, der søges begrænset; kun få skal involveres til en begyndelse, når erfaringen af årsagers virkninger søges. Med dette in mente synes de fyrstelige regler for det udviklingsorienterede sociale eksperiment i den offentlige sektor nu at kunne komme til orde.

§ 16. Det første forstandsmæssige princip. Det sociale eksperiment i den offentlige sektor synes at være drevet af håbet. Det er med håbet, at eksperimentet påbegyndes; det er således håbet, der gør det sociale eksperiment i den offentlige sektor muligt. Uden håbet intet eksperiment.⁸² I håbet er forestillingen i det ønskede, som er villet, og på denne vis forenes det ønskede i håbet her med det intentionelle; dvs. det ønskede er her det, som intentionen stræber efter. I håbet befinder vi os på denne vis dér, hvor vi gerne vil hen, og idet vi intentionelt stræber efter det dér, kan vi måske fjerne os derfra, hvor vi ikke ønsker at være. Det er således når forestillingen er en intention, der søger mod et villet ønske i håbet, at det sociale eksperiment her er muligt. En erfaring af udvikling må her først være foregrebet i forstanden, inden den faktisk søges oplevet; den må være foregrebet som et ønskebillede.

Således er håbet et fundament for den intention, der søger erfaringen af en mulig tilpasning og udvikling i den offentlige sektor; det er det håbefulde i intentionen, der implicerer en handling, som kan føre til en erfaring af svar på den offentlige sektors udfordringer. Det er dog et håb, som kommer til orde i forskellige varianter.⁸³ Men rettes håbet

⁸²: Således kan vi læse i Faktiske perspektiver på laboratoriet: Aleksander Stii m.fl., 2009, cap. III, §a: "Håbet om udvikling er en forudsætning for deltagelse." Déri kan i øvrigt læses konkrete udlæggninger af grundlag, fremgangsmåde, succeskriterier, barrierer mv. fra forskellige organisationer, der er engageret i ledelses-, styrings- eller innovationseksperimenter primært i den offentlige sektor.

⁸³ Ud over den allerede nævnte synliggørelse af handlingsmuligheder kan her nævnes: Laboratorium for fremtidens styring og ledelse af offentlige institutioner: Henrik Hjortdal, 2009, cap. 4:"Laboratoriers

udad gennem en intentionel handling, hvormed en erfaring af tilpasning eller udvikling søges, kan dette føre til konsekvenser, som ikke er foregrebet i håbet. Objektet i det sociale eksperiment kan påbegynde en refleksion over egne handlinger, der medfører handlingsændringer; eller andre handlendes intentioner kan stride mod konsekvenserne af egne intenderede handlinger eksempelvis grundet manglende koordinering.

Andre kan således have ønsker, som ikke er i overensstemmelse med dem, som man selv besidder; eller andres handlinger kan have konsekvenser for ens egne udfoldelsesmuligheder, som når opgaver sat af andre gennem regler implicerer en øget administrativ andel, der presser den offentlige leder. Måske det er derfor, at ønskebilledet skal dannes i fællesskab ud fra de tendenser, som faktisk er. Her kan enhver intentionel stemme således komme til orde og blive hørt; og der kan opstå en bevidst og ansvarlig koordinering af ønsker, så den offentlige sektor kan udvikles i et enigt fællesskab rettet mod et fælles billede af en bedre fremtid. Men hermed kan de udfordringer, som den offentlige sektor står over for, gribes an fra mange vinkler og hermed støde på forskellige ønsker. Hvor udfordringen er, at den offentlige leders ledelsesmæssige råderum indskrænkes forårsaget af en øget administrativ andel, kan håbet være, at den administrative andel på ny skal blive mindre; hermed kan den offentlige leder i fællesskab med dem, som sætter de administrative regler, koordinere intentioner og sammen finde frem til nye muligheder. Men den offentlige leder kan også håbe, at presset ikke behøver at opstå, såfremt den sociale relationsudvikling indadtil i det ledelsesmæssige råderum kan blive bedre; dette kan måske ske ved at den offentlige leder koordinerer sin håbefulde intention med sine medarbejders, hvormed nye fælles relationer og handlingsmuligheder kan opstå ud fra et fælles billede af en ønsket og villet fremtid.

Det vilde ønske synes således at være et mål, som er for øje i det sociale eksperiment.⁸⁴ Som vi kan læse i DAS PRINZIP HOFFNUNG, må målet først være i forstanden.⁸⁵

hovedsigte er at udvikle metoder og værktøjer til fremme af fælles ansvar for kvaliteten på institutionsniveau.”; Laboratiemodellen – en samarbejds metode til at gøre styringssystemer mere praksisnære og meningsfulde: Preben Melander, 2008, cap. 1, §a: ”Styringssystemer må følgelig udvikles eksperimentelt”.

⁸⁴: Altid i beta: op.cit., cap. 4: ”vi vil »eksperimentere med målet for øje«. Det er måske indtil videre, det tætteste, vi kommer på en leveregel for det offentlige laboratorium.”

⁸⁵: Das Prinzip Hoffnung: op.cit., part II, cap. 15, §12: „Jedes Ziel, ob erreichbar oder nicht erreichbar, ob sparrn oder objektiv sinnvoll, muß erst im Kopf vorgestellt werden.“

Og hvis det ønskede i håbet er målet, og håbet er forenet med intentionen i eksperimentet, da synes det første princip, den første fundamentale regel for eksperimentet at være et forstandsmæssigt princip, hvormed det sociale eksperiment i den offentlige sektor synes at finde sin påbegyndelse i forstanden.

***Princip 1. Intentionalitet: Eksperimenterende må forstanden være
rettet mod det håbefulde i en bedre fremtid.***

§ 17. Det andet forstandsmæssige princip. Det, hvorimod vi er rettet i det sociale eksperiment, er en mulig erfaring; man skal være klar på erfaringen og parat til den. Man skal med andre ord være åben. Her er det ikke muligt at forholde sig dogmatisk, lukket; også selvom det betyder, at alle de tidligere gjorde erfaringer om en sag kan omstødes og negeres. Således vil det at søge en erfaring sige at søge omstødelsen af det, man er forvænt med. Men erfaringen kan også søges dér, hvor ingen forventninger hviler; her gælder dog ligeledes, at erfaringen, som søges, åbent imødekommes, selvom kun ens uvidenhed kan forkastes.

Eksperimentet synes således at føre til, at noget tilvant eller uvidenhed bekræftes eller afvises; når erfaringen søges, synes den at føre til ræsonnementet disjunktion, som her har to udtryk: *Enten* en gjort erfaring *eller* det tilvante; eller *enten* en gjort erfaring *eller* uvidenhed. Det vil hermed sige, at idet erfaringen søges, bringes den ende nær, hvor der enten gøres en erfaring, hvilket fører til en omstødelse og afkræftelse af noget tilvant, eller det fører til en bekræftelse af det tilvante, hvilket vil sige, at det samme ræsonnement eller konklusion gentages. Ligeledes forholder det sig, når vi søger erfaringer, hvor vi så at sige famler i blinde; gøres her en erfaring, dannes det grundlag, hvorudfra forventninger kan tage form, hvilket tillige betyder, at man ikke længere behøver at famle i blinde. Bekræftes uvidenheden derimod, vil det sige, at håbet, om at noget er muligt, vil have succes eller om vi kan frembringe det, viser sig negativt, umuligt; håbet eller vores frembringelse af det kunne ikke lade sig gøre under de omgivelser, hvori dets indfrielse søgtes. Men at håbet på denne vis skuffes synes også at gøre sig gældende, hvor det tilvante bekræftes, når en erfaring af noget bedre søges; her viser det samme sig.

Hermed synes den søgte erfaring, der fører til ræsonnementet disjunktion, at kunne forene sine to udtryk i ét, som lyder: *Enten* en gjort erfaring *eller* et skuffet håb. Gøres den erfaring ikke, som søges, skuffes håbet om den mulighed, som i forestillingen er bedre. Den, som forholder sig eksperimenterende, skal således ikke blot være åben over for nye erfaringer, men også over for at håb kan skuffes og afkræftes; dette indebærer hermed også, at man ikke skal falde i sin egen argumentations fælde.⁸⁶ Måske det er derfor, at eksperimenter kan gøres, hvor de blot fører til en bekræftelse af noget, som på forhånd blev forventet, eller at noget ikke er muligt. Her kan omstødelsen af det forventelige og vores egen uvidenhed søges i en higen efter det bedre. Hvor omstødelsen ikke er mulig, bliver udfaldet, at det samme sker, hvilket hermed vil sige, at et nyt ræsonnement eller en ny konklusion og følgelig en ny tendens ikke opnås, til trods for at dette søges. Hermed søges gentagelsen måske ikke, hvor der eksperimenteres, men en søgt erfaring kan sagtens ende i en gentagelse af en, der allerede er gjort.

Måske der hermed er en lighed mellem at søge en erfaring, som er bedre end det tilvante, og at søge afkræftelsen af en videnskabelig teori, dvs. falsifikation. I *THE POVERTY OF HISTORICISM* kan læses, at trods et sigte mod at opstille så sikre teorier som muligt, da må disse søges falsificeret.⁸⁷ Enhver teori kan ligesom al viden kun gøre sig gældende, så længe den ikke er omstødt. Kan der ikke afsløres noget faktisk fejlagtigt, vil den, dvs. teorien eller den viden, som besiddes, være styrket, om end det ikke med sikkerhed kan vides, hvorvidt den er korrekt. Hermed er ligheden, at omgørelsen og afvisningen af det, som er, søges i begge; i den ene de faktiske tendenser, i den anden ens teori. Dog omhandler falsifikation kun den del af et eksperiment, hvor noget omstødes, dvs. negeres. Det er eksperimentets negative aspekt, som i en snæver higen snarere synes at udgøre det håbløse ved håbet; ensidigt higende efter det forkerte ved det, som man er overbevist om, ikke efter det bedre, som endnu ikke er. Så selvom det måske er bedre ikke at være overbevist om noget forkert; da synes det endnu bedre at være overbevist

⁸⁶: Med andre ord skal man ikke låse sig selv fast i en overdreven argumentation, som vi kan læse i *The Experimenting Society*: op.cit., cap. 2: "the great effort required to overcome institutional inertia in establishing any new program leads to exaggerated claims. This produces the "overadvocacy trap" (...), so that even good and effective programs fall short of what has been promised, which intensifies fear of evaluation."

⁸⁷: *Poverty of Historicism*: op.cit., part IV, cap. 29: "But just because it is our aim to establish theories as well as we can, we must test them as severely as we can; we must try to find fault with them, we must try to falsify them. Only if we cannot falsify them in spite of our best efforts can we say that they have stood up to severe tests."

om noget, som er mere sikkert; i eksperimentet søges en mulig sandhed ikke blot afkræftet, selvom dette kan blive udfaldet.

Når drømmen om noget bedre søges gennem det sociale eksperiment, skal der være en åbenhed over for, at vaner og viden kan blive omstødt, men også at håbefulde drømme kan vise sig forkerte. Dette er en fundamental faktor, hvor sociale eksperimenter udføres, mens dogmatisme omvendt er en kæmpe barriere.⁸⁸ I et socialt eksperiment, hvor objektet er selvreflekterende subjekter, synes åbenhed over for at gøre eller ikke gøre en erfaring endog at være endnu vigtigere; for her skal objektet også være åbent indstillet over for at erfare egne og andres tendenser og transcendere disse i et fællesskab af muligvis modstridende intentioner. Som eksempel kan sociale eksperimenter således påbegyndes ved at lade ledelsesudfordringer blive belyst, så de, som skal tage del i eksperimentet, både bevæges og rammes og herigennem åbnes til at kunne sætte sig ind i og søge noget bedre og udvikle disse sociale relationer.⁸⁹ I den offentlige sektor implicerer det en mulighed for udviklingen af de sociale relationer, og hermed et mindre pres på den offentlige leder, så krydspresets to modstridende fordringer kan eksistere som konjunktion.

Også åbenheden synes her at være en fundamental regel, som må efterleves, og som det første synes også dette at være et forstandsmæssigt princip, da det angår, hvordan vi i forstanden forholder os til egne og andres intentioner og tendenser, de udfordringer, som er, og den erfaring, der søges.

***Princip 2. Åbenhed: Eksperimenterende må forstanden være åben
over for mulige udfordringer og den ende, som bringes nær.***

⁸⁸: Således kan vi læse om oplevede barrierer for Dacapo Teatrets ledelseksperimenter: Faktiske perspektiver på laboratoriet: op.cit., cap. I, §c: ”Den største kritiske faktor og barriere for at dette laboratorium kan føre til noget afgørende nyt er, at vi fra konsulentfirmaets side ikke forsøger at holde fast i en på forhånd fastlagt dagsorden og at vi – selv i den mindste detalje er parate til at improvisere sammen med laboratoriets deltagere.” Eller, som det kontant fastslås, hvor der står skrevet om Strategy Lab: ibid: cap. V, §c: ”Barrierer: (...) Konservatisme fra erhvervslivets side.”

⁸⁹: Et humoristisk om end rammende indslag indleder således Dacapo Teatrets ledelseksperimenter: ibid, cap. I, §b: ”Medarbejderne vil i første omgang blive mødt af et 5-10 minutters skuespil, der morsomt og præcist sætter fingeren lige der, hvor frustrationer, dilemmaer og paradokser findes.”

§ 18. Det første bevægelsesprincip. Nu udføres det sociale eksperiment i den offentlige sektor ikke blot i tanken, men også i omgivelserne. I dette eksperiment kan enhver ting ikke frembringe enhver anden ting, som et ræsonnement i tanken synes at være i stand til ifølge AN ENQUIRY CONCERNING HUMAN UNDERSTANDING.⁹⁰ Her synes eksperimentet derimod at være rettet mod, hvad der faktisk sker, hvor mennesker handler på den ene side. På den anden side synes eksperimentet rettet mod, hvad der kan ske. Måske der i det sociale eksperiment er to forskellige handlinger, som begge følger hver sin fundamentale regel for handling; her synes én således at være forbundet med øjebliksbilledet, mens en anden er forbundet med ønskebilledet. Således vil der i det sociale eksperiment ikke kun blive udført én handling, som skal gentages, men flere, hvor der i hver især søges noget forskelligt.

At der indgår to forskellige varianter af handlinger, det synes ikke at blive afkræftet ved en læsning i FAKTISKE PERSPEKTIVER PÅ LABORATORIET. Her kan læses, at der i ledelseseksperimenter indgår forskellige handlinger, når der indadtil søges udvikling af sociale relationer.⁹¹ Her foregår i en handling en observation af og overvejelse over, hvordan noget faktisk er, mens der i en anden handling foregår en fællesskabelig deling og behandling af, hvordan noget muligvis kan blive. Og det er disse to handlinger, som synes at være forbundet med øjebliksbilledet henholdsvis ønskebilledet.

I den ene handling afdækkes således nogle sociale tendenser, som faktisk er i nogle bestemte omgivelser; i denne handling åbenbares menneskelige tendenser til at handle i overensstemmelse med bestemte regler i bestemte situationer, hvilket her vil sige under bestemte omgivelser. Det, som her synes at skulle sikres, er den mest korrekte afdækning og udlægning af et objekts tendens, der er faktisk forankret i menneskers fæstnede bevægelser *ex post actu*. Her sker eksempelvis en afdækning af den offentlige leders

⁹⁰: An Enquiry Concerning Human Understanding: op.cit, sect. XII, part III: "If we reason *a priori*, any thing may appear able to produce any thing"

⁹¹: Som eksempel kan læses om Dacapo Teatrets handlingsforløb. Når det indledende skuespil er ovre følges dette af en udviklende fælles billeddannelse: Faktiske perspektiver på laboratoriet: op.cit., cap. I, §b: "Efterfølgende vil deltagerne i små grupper tale om skuespillet, de medarbejdere og ledere, der indgår og de udfordringer de står over for. Dernæst vil de få lejlighed til at forandre situationen ved at instruere skuespillerne til at takle den anderledes: fx gøre eller sige noget andet, involvere andre kolleger mm." Det kan dog betvivles, i hvor høj grad netop disse handlinger følger tendenser, som de vil komme til orde her, og om de medfører tendenser, som faktisk vil kunne vise sig i nye øjebliksbilleder. Ikke desto mindre synes begge handlingsvarianter med dette eksempel fremvist.

mulige tendens, når situationen er, at opgaverne i højere grad sættes af andre. Denne tendens vises frem for de implicerede, så de selv kan overveje og reflektere over den og dens konsekvenser. I den anden handling søges de faktiske tendenser derimod transcenderet gennem udviklingen af et fælles billede for en mere ønskværdig fremtid. Her inkluderes de menneskelige objekter i en fælles fremtidsovervejelse, hvor forskellige og muligvis modstridende intentioner, som kan have konsekvens for egne handlingsresultaters frembringelser, koordineres i en bevægelse mod et fælles håb. En sådan overvejelse og koordinering synes således at blive båret af håbet om, hvad der er muligt, og om dette vil have succes, dvs. føre til bedre tendenser. Her synes det at være det håbefulde pust om en forandrings succes, som søges, når et nyt billede skal efterleves; altså et fælles billede af, hvordan noget muligvis kan have succes.

Når erfaringen af en mulig udvikling søges i den offentlige sektor, kan handlingen indtage én af to varianter. Her er ræsonnementet således en disjunktion, som lyder: *Enten* en afdækkende handling *eller* en udviklende handling. Her kan en handling ikke på samme tid afdække og udvikle, fæstne og transcendere; men der skal handles. Den fundamentale regel, hvorefter der i eksperimentet handles, synes således at kunne manifestere sig i én af to menneskelige bevægelsesvarianter.

Princip 3a. Afdækning: Eksperimenterende må handlingen fæstne den mest korrekte udlægning af en øjeblikkelig tendens,
eller

Princip 3b. Udvikling: Eksperimenterende må handlingen transcendere en tendens i en fælles reflektiv dannelse af en mulig succes.

§ 19. Det andet bevægelsesprincip. Selvom vi således kan skelne, gør begge handlinger sig dog gældende i det sociale eksperiment, om end dette ikke sker samtidigt; der veksles mellem dem. Dette forhold synes på sin vis også at gøre sig gældende mellem de forstandsmæssige principper, selvom der her er en forskel; disse kan også være i spil med hinanden samtidigt, og sågar have enslydende betydninger; man kan således være intentionelt rettet mod en erfaring, hvilket samtidig vil sige at være åben over for at gøre

den. Men betyder det, at handlingerne ikke spiller sammen? Er der ingen forbindelse mellem dem?

Det er i medinddragelsen af det menneskelige objekts selvrefleksion i det sociale eksperiment, at der kompenseres for øjebliksbilledets reifikation af mennesket. Således foregår der i hver handling i det sociale eksperiment en afvejning i forhold til den anden handlingsvariant; de spiller videre med hinanden. Dette synes at ske ved en vekslen mellem handlingerne i eksperimentet. Hvor et øjebliksbillede søges, vises en tendens, som søges transcenderet ved at handle i overensstemmelse med et ønskebillede. Et nyt øjebliksbillede søges, hvormed konsekvenser af ønskebilledet kan vise sig i overensstemmelse med, hvad der havde succes, og hvad der ikke havde. Et nyt ønskebillede kan herefter søges og efterleves. Denne vekslen mellem handlingerne synes at kunne fortsætte, indtil et ønsket udviklingsresultat og viden herom er opnået. Denne vekslen mellem handlingerne, synes at korrespondere med den, vi kunne læse om i forbindelse med ledelseseksperimentet. Der observeres en tendens, denne overvejes og søges transcenderet gennem et nyt fælles billede at handle efter. Dette søges efterlevet, og nye tendenser og konsekvenser kan på ny opleves. På denne vis er handlingerne forbundet og spiller videre med hinanden.

Måske det er den samme vekslen, vi kan læse om i *THE POVERTY OF HISTORICISM*. Her observeres ikke blot, men der sker en aktiv søgen efter løsninger, hvilket dog kan resultere i fejl; men det er fejl, som man skal være villig til at tage ved lære af.⁹² På samme vis synes et øjebliksbillede at kunne afdække uhensigtsmæssige konsekvenser, der sker som følge af et ønskebillede, som er søgt efterlevet i fællesskab. Et ønskebillede som måske har gjort nogle bestemte handlinger mulige, men også ledt frem til nogle, der ikke er, og som følgelig skal forkastes. Således kan det føre til en viden om, hvad der har succes, og hvad der ikke har; en viden som dog først synes sikret med øjebliksbilledet aldrig ønskebilledet, da dette illustrerer det fælles håb. I det sociale eksperiment sker denne vekslende bevægelse ved på den ene side at udelukke objektet i observationen af

⁹²The Poverty of Historicism: op.cit., part III, cap. 24: "We try; that is, we do not merely register an observation, but make active attempts to solve some more or less practical and definite problems. And we make progress if, and only if, we are prepared to learn from our mistakes: to recognize our errors and to utilize them critically instead of preserving in them dogmatically."

bevægelser og oplevelsen af faktiske tendenser, og på den anden ved at inddrage det i udviklingen af nye tendenser, som et subjekt; objektet indgår her både som objekt og subjekt. Ud fra en faktisk observation medvirker objektet således til en manipulerende transcendens af en mulig egen tendens. Her må objektet således være åben og selv tage del i at rette et livligt pust mod en mulig forandring, som det selv er inddraget i; udviklingen inkluderer her objektet.

Nu sker der i eksperimentet også en vekslen mellem observation, overvejelse og handling. Øjebliksbilledet illustrerer en tendens, som er en konsekvens af en intentionel handling, der har frembragt et objekts handling, observeret den og overvejet den mest korrekte udlægning. I det fælles ønske om en bedre fremtid sker ligeledes en observation af forskellige intentioner, som gennem overvejelse skal koordineres til en samlet, som der skal handles efter.

I det sociale eksperiment sker der således en konstant vekslen; en vekslen der dog også forbinder og kombinerer adskillelige dele, tilgange og forståelser. Med andre ord synes den søgte erfaring af et socialt eksperiment uden denne vekslen ikke mulig, da den ved at bevæge sig mellem forskellige handlinger, tilgange mv. synes at sikre den faktiske forbindelse til de bestemte omgivelser samtidig med en ønskværdig fremdrift.

Princip 4. Vekslen: Eksperimenterende må den faktiske forankring og fremdriften ske ved at forbinde og kombinere det adskillelige.

§ 20. Bemærkning. Således er den skriftlige overlevering blevet genopvækket i fællesskab med vor nutidige stemme. Således er vort gæt kommet til orde. Således har vi kunnet læse om, hvordan en eksperimenterende handling kan læses. Nu er det jo handlingens autonomisering, der bestemmer den som social; og hermed kan den udvikle konsekvenser, som en ophavsmand muligvis ikke selv havde til hensigt.

Men hermed er der også en risiko. Nu kan nogen skydes noget i skoen, de ikke selv har intenderet. En handling kan vurderes at være i overensstemmelse med vore principper,

dvs. den kan vidne om, at én eller måske snarere et fællesskab har søgt en erfaring af en mulig social udvikling; også hvor de ikke selv har formuleret det sådan.

Andre igen kan dog vurderes ikke at have handlet i overensstemmelse med principperne; deres handlinger vidner måske ikke om udførelsen af et socialt eksperiment. Også selvom der har været en intention om at udføre det sociale eksperiment og en åbenhed mod en mulig erfaring; men det er handlingen, der skal vidne om, at dette rent faktisk er sket. Vi kan kun tale for den sandhed, som handlingen kræver. Hvor den rette handling udebliver, kan forstanden ønske nok så meget.

Postludium

§ 21. **Eksperimentérbar spillelighed.** I det udviklingsorienterede sociale eksperiment er mennesket i spil ved at sætte sig selv på spil. Her sætter vi vore tendenser, vore sand-synlige reaktioner under bestemte omgivelser, vor verden, på spil, når vi vil have succes med et udspil, som kan føre til en virkeliggørelse af nye handlingsmuligheder. Dette udspil er det sammenspillende fællesskabs enige ønske, hvilket vil sige, at det ikke blot er os selv, men hele fællesskabet som er sat i spil til at lykkes med vort udspil. Men er eksperimentet hermed et spil, eller er spillet blot en allegori for eksperimentet?

I eksperimentet søges frembringelsen af en erfaring. Her ønskes virkeliggørelsen af den ende, med hvilken eksperimentet er ophørt. Således ønskes i eksperimentet, eksperimentets endelige. Derfor er eksperimentet medialt og altid på vej mod sin egen ende. Enden, som i eksperimentet bringes nær, og som vi eksperimenterende er på vej mod, er den mulige erfaring, som virkeliggjort afløser eksperimentet. En erfaring vi ikke bare er klar på og parate til, men som vi vil og ønsker; en erfaring som imødegås åbent som noget, der bringer *mere* til. Et *mere* i form af et forhåbentligt bedre, hvormed det således er muligt for bestandigt at have fjernet os fra en dårligere tilstand; en tilstand vi er klar på og parate til at forlade. Eksperimenterende er vi her klar på og parate til tilpasningen; klar på og parate til udviklingen. Erfaringen af tilpasning og udvikling, hvor den er mulig, er således eksperimentets frembringelse, dets produkt.

Spillet derimod frembringer intet produkt; her er enhver gevinst en andens tab eller andres spild. Et *mere* i spillet vil altid ske på bekostning af, at andre opnår *mindre*; i spillet sker på denne vis en udligning, ikke en frembringelse. Dog bevæger vi os også i spillet ud af noget; her fjerner vi os fra samfundets love og regler og ind i spillets midlertidige bestemmelse. Det er således en bevægelse derind, hvor vi har brudt med de almindelige regler, og hvor kun spillets særegne regler nu gør sig gældende. Her er vi draget ind, fortryllet og fascineret af de muligheder, som vi med alvor kan spille med på. Men udbruddet er dog kun midlertidigt; straks vender vi tilbage til det samme almindelige liv. Et liv som kun efterfølgende kan være ændret til det bedre eller værre som følge af, at

andre har lidt et muligt tab eller opnået en mulig gevinst; for i spillet er der kun en vinder på bekostning af, at der tillige er en mulig taber; der er altid en mulig modspiller.

Hermed adskiller eksperimentet sig fra spillet. Eksperimentet kan nemlig føre til, at der er vindere uden tabere eller tabere uden vindere; som tabere synes fællesskabet dog også i en vis forstand at kunne betragtes som vinder til trods for de tilfælde, hvor eksperimentet medfører lidelse. For der er vundet en indsigt i, hvad der ikke er muligt eller gavnligt; en indsigt som kan tages ved lære af og uddybe ens viden. Et fælles håb kan nemlig vise sig muligt eller umuligt, når nogle kaster sig ind i det antciperede muligt fremkommende. Dog er både spillet og eksperimentet midlertidige aktiviteter, som dog er adskilt af det udfald, som søges; intentionen er rettet mod noget forskelligt. Spillet spilles for at blive vundet, eller for at vi kan lykkes; det fører til en mulig vinder eller taber. Eksperimentet fører derimod til en erfaring eller en gentagelse heraf. Eksperimentet er således ikke et spil, og spillet er ikke et eksperiment; de er ikke det samme, men derimod adskilte aktiviteter. Men når de således ikke er det samme; kan de så være i hinanden? Kan spillet være i eksperimentet; dvs. kan vi spille, når vi eksperimenterer? Og kan eksperimentet være i spillet?

Nu kunne vi læse, at skuespillet blev brugt i eksperimentet; hermed må det kunne være i eksperimentet. Men hvorledes kan skuespillet være i eksperimentet, når spillet kun er ifølge sin egen bestemmelse? Kan spillet være i eksperimentet ved netop at følge sine egne særegne regler? Således må spillet indgå i eksperimentet ved at afvige fra eksperimentet; ved at bryde ud af de bestemmelser, de regler, som gælder for eksperimentet, kan spillet lade muligheder vise sig, hvor omgivelserne er anderledes, ved at andre regler gælder. Her kan vi se, hvad der også er muligt. Nu kunne vi jo også læse, at hukommelsens om spillet forbliver, efter spillet er forbi. Således vil også disse muligheder, som har vist sig i spillet, blive husket, når eksperimentets bestemte omgivelser på ny bryder frem; dvs. når vi er dér, hvor den søgte erfaring skal gøre sig gældende. Hermed kan eksperimentet inddrage spillet ved at gøre et indbrud i spillet; her kan de muligheder tages med, som er blevet synliggjort i spillet, og de kan søges inddraget som muligheder i eksperimentet. På denne vis muliggøres i eksperimentet at spille med på spillets

dragende muligheder; som konsekvens af aktiviteten ›spil‹ kan vi i aktiviteten ›eksperiment‹ allegorisk spille med de muligheder, som spillet muliggør.

Men skuespillet er netop kendetegnet ved at blive vist frem for andre; et spil, som udspiller sig, for den, der skuende observerer. Her er det den, der observerer, der må spille med på, hvad spillet har at sige. På denne vis synes skuespillet også inddraget i eksperimentet, ved at tendenser bliver fremvist for det objekt, for hvem en tilstandsforandring må ske, *som om* de faktisk sker sådan. Her er objektet med i spillet, ved at det foregår for objektet. Men kan objektet også være med i spillet, ved at det foregår med objektet; dvs. kan spillet være andet end et skuespil i eksperimentet? Er dette muligt, skal objektet ikke blot som subjekt udføre handlinger, som kan vise spillets muligheder, men samtidig observere disse handlinger som dets eget objekt, således at de kan blive til eksperimentets muligheder; objektet må altså observere sine egne intentionelle handlinger, og ikke blot det, som de bringer frem. Men hermed skal objektet gøre det, som det skal lade ske, hvilket synes uforeneligt. Som mennesker kan vi ikke både udføre vore handlinger og samtidig observere disse ved at lade dem ske, for således ville det aktive falde sammen med det passive. I handlingen er det os, der aktivt får noget til at ske, dette lader vi ikke passivt ske, som når vi observerer. Først efterfølgende, som et *er sket*, kan vi tage del i en observation af handlingen ved at ihukomme, hvad der blev gjort, og på denne vis lade det gjorte udspille sig for os.

Mellem skuespillet og hukommelsens fremførelse synes der her at være en lighed; her lader vi noget ske, vi observerer det, selvom observationen i det ene tilfælde kommer udefra og i det andet indefra; her skuer vi mod det, som vi kan se for os. Derfor synes objektet også som i skuespillet aktivt at kunne tage del i spillet som en del af eksperimentet, da hukommelsen her hjælper én til at huske det skete. Det er altså muligt for spillet at indgå i eksperimentet, for her kan vi spille videre med spillets muligheder; men gør det omvendte forhold sig også gældende?

Hermed må vi søge erfaringen i spillet. Men sker dette ikke konstant, når vi i spillet søger at lykkes med vore udspil i en higen efter at vinde? Dvs. søger vi ikke konstant erfaringen af, om den mulighed, vi har spillet på, vil have succes? Er spillet da ikke et

eksperiment, hvor vi søger erfaringen af den mulighed, der viser sig at have succes, at lykkes?

Men i spillet er det da erfaringen, vi søger, eller er det ikke snarere at have succes med vore udspil? Vi vil vide, hvilke muligheder der har succes, hvem der vinder og taber, ikke for at vide dette, men for at vide om det er os selv, der har vundet, om det er vort udspil, der har vist sig korrekt. På denne vis får ikke blot eksperimentet men også erfaringen af udfaldet en medial karakter; erfaringen søges her for at kunne finde frem til den succesfulde mulighed eller for at kunne udråbe en mulig vinder. Det fængslende ved spillet er jo netop, at vi spiller med muligheder, hvis udfald vi kun kan gisne om. Det er risikoen ved at tage del i mulighedernes spil, der tryllebinder os; ikke opnåelsen af en mulig erfaring, som alligevel må gøres på ny, hver gang et spil starter forfra. Således er eksperimentet og spillet forskellige, adskilte aktiviteter; som dog begge kan omfavnes og forenes i hinanden.

Litteraturliste

- A Treatise of Human Nature: David Hume, 1739 (1985), Penguin Books
- Altid i beta: Christian Bason, 2008, i Økonomistyring & Informatik 3, 2008/2009, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, pp. 365-370
- An Enquiry Concerning Human Understanding: David Hume, 1748 (1777), Oxford University Press, 1999
- An Introduction to the Principles of Morals and Legislation: Jeremy Bentham, 1780 (1907), Clarendon Press
- Dansk Ordbog: C. Molbech, 1859, Gyldendalske Boghandel
- Das Prinzip Hoffnung: Ernst Bloch, 1959, Suhrkamp Verlag
- De Motu Animalium: Aristotle, 1995, i Selections: T. Irwin & G. Fine (red.), Hackett Publishing Company, pp. 218-220
- Det nye lederskab: Ole Fogh Kirkeby, 2004, Børsens Forlag
- Die Erklären: Verstehen-Kontroverse in Transzendental-Pragmatischer Sicht: Karl-Otto Apel, 1979, Suhrkamp Verlag
- Die Krise des Wohlfahrtsstaates und die Erschöpfung utopischer Energien: Jürgen Habermas, 1985, i Die Neue Unübersichtlichkeit – Kleine Politischen Schriften V: Jürgen Habermas, Suhrkamp Verlag, pp. 141-163
- Explanation and Understanding: Georg Henrik von Wright, 1971, Routledge & Kegan Paul
- Faktiske perspektiver på laboratoriet: Aleksander Stii m.fl., 2009, upubliceret arbejds-papir, www.cvl.dk
- Homo Ludens – a study of the play element in culture: Johan Huizinga, 1950, The Beacon Press
- Laboratiemodellen – en samarbejdsmetode til at gøre styringssystemer mere praksis-nære og meningsfulde: Preben Melander, 2008, i Økonomistyring & Informatik 1, 2008/2009, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, pp. 103-111
- Laboratorium for fremtidens styring og ledelse af offentlige institutioner: Henrik Hjortdal, 2009, i Økonomistyring & Informatik 4, 2008/2009, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, pp. 451-459
- Les jeux et les hommes: Roger Caillois, 1958, Libraire Gallimard

- Nicomachean Ethics: Aristotle, 1995, i Selections: T. Irwin & G. Fine (red.), Hackett Publishing Company, pp. 347-449
- Nogle visioner til at gøre den lokale styring mere meningsfuld, involverende og innovativ: Preben Melander, 2009, i Økonomistyring & Informatik 5, 2008/2009, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, pp. 547-555
- Offentlig Organisation, Strategi og Ledelse: Kurt Klaudi Klausen, 1999, Odense Universitetsforlag
- Online Etymology Dictionary, 2001, www.etymonline.com
- Ordenes Historie – Dansk etymologisk ordbog: Niels Åge Nielsen, 1966 (1989), Gyldendalske Boghandel
- Philosophische Untersuchungen: Ludwig Wittgenstein, 1953, Suhrkamp Verlag
- Præventive anholdelser hører til i en politistat: Rune Engelbreth Larsen, 2009, blog, Politiken.dk
- Skulle det være noget særligt? – organisation og ledelse i det offentlige: Kurt Klaudi Klausen, 2001, Børsens Forlag
- Slip paradokserne løs!: Klaus Majgaard, 2008, i Økonomistyring & Informatik 3, 2008/2009, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, pp. 291-302
- Styringslaboratorier – en vej til fornyelse af den offentlige sektor: Henrik Hjortdal m.fl., 2009, FTF Dokumentation, nr. 8
- The Experimenting Society: Donald T. Campbell, 1971, i Methodology and Epistemology for Social Science: E. Samuel Overman (red.), 1988, The University of Chicago Press
- The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy: Peter Winch, 1958 (1988), Routledge & Kegan Paul
- The Model of the Text: Meaningful Action considered as a Text: Paul Ricœur, 1971, i Social Research 38:3, pp. 529-562
- The Novum Organon or a True Guide to the Interpretation of Nature: Francis Bacon, 1855, Oxford University Press
- The Poverty of Historicism: Karl R. Popper, 1957, Routledge & Kegan Paul
- The “State” of the Political System: Niklas Luhmann, 1990, i Essays on Self-reference: Niklas Luhmann, Columbia University Press

The Study of Administration: Woodrow Wilson, 1887, i Classics of Public Administration: Jay M. Shafrits & Albert C. Hyde (red.), 1997, Harcourt Brace College Publishers, pp. 14-26

Validity in Interpretation: E. D. Hirsch, jr., 1967, Yale University Press

Wahrheit und Methode: Hans Georg Gadamer, 1960, i Gesammelte Werke Bd. 1, 1990, J.C.B. Mohr